

F. M. Dostojevski
Krotko janje

SADRŽAJ

Autor o knjizi.....	3
Prvo poglavlje	5
1. Tko sam bio ja, a tko ona.....	5
2. Bračna ponuda.....	11
3. Najplemenitiji sam čovjek, ali ni sam u to pravo ne vjerujem.	15
4. Same osnove i osnove.....	18
5. Krotko se janje buni.	22
6. Strašna uspomena.....	28
Drugo poglavlje	31
1. Ponosni snovi.	31
2. Koprena je odjedanput pala.	36
3. Predobro shvaćam.	41
4. U svemu sam zakasnio samo za pet časova.	45
O autoru	49

SCAN: JANJA

OBRADA PO PDF-U CANDYMAN -A

BY PRAETORIOUS

Autor o knjizi

Bila je tanahna, plava, srednjega rasta, a u saobraćaju sa mnom nespretna, gotovo smučena, kao da se stidila (rekao bih, da se je držala ovako prema svima, koji su joj bili nepoznati, a ja sam joj, dakako, bio upravo tako tudj kao i drugi, ne mislim: kao zalagaonički lihvar, nego uopće kao čovjek).

Nekoliko riječi o samoj pripovijesti.¹

Nazvao sam je »fantastičnom«, ali je i sam smatram u najvišem stepenu realnom. Jedini joj je oblik fantastičan, pa zato držim, da ga moram objasniti.

Ova stvar zapravo i nije pripovijest, a nisu ni obični zapisci. Zamislite muža, kojemu se žena ubila pa leži pred njim na stolu. Tek se je prije nekoliko sati bacila s prozora. On je strašno smućen, jer još nije dospio da sabere misli. Prolazi sobama i nastoji sâm sebi objasniti događaj »koncentrirajući misli u jednu točku«. Pritom je zagorjeli

---

¹ Pripovijest je štampana pod imenom »Krotkaja« u »Dnevniku pisatelja« mjeseca studenoga god. 1876. U skupnom izdanju od god. 1891. (po kojemu je izradjivan naš prevod) s uvodom K. K. Slučevskoga, nalazi se ova pripovijest u knjizi X., str. 353-39.

Prvi put je ugledala svijet u žurnalu »Graždaninu«, što ga je uređivao Dostojevski. U prvo četiri retka, koja su napisana ispred ovoga pristupa, moli pisac čitaoca za oprostjenje, što je namjesto jednoga stupca »Dnevnika« zapremio cijeli broj ovom pripoviješću. Ali je, veli, izradjivanjem »Krotkoga janjeta« bio zabavljen gotovo cijeli mjesec dana, pa ga sada ujedanput štampa. U »svakom pogledu moli obzir čitalaca«. Medjutim nije trebao ništa moliti. Današnja ruska literarna historija (vidi izdanje Mereškovskoga i Filosofova, str. 22.) smatra ovo djelo upravo jednim od najljepših, što ga je Dostojevski uopće napisao (»djeluje kao živa svetiteljska ikona iz modernoga Peterburga«), kao što mu opet »Bobok« (»ta mahnita satirska igra velegradskoga života«) zauzima osobito mjesto u ruskoj književnosti, pa se njom pisac pokazuje u najjačoj svjetlosti svoje humorističnosti, ekscentričnosti i grotesknosti. »San smiješnoga čovjeka« napokon smatra se najdubljim djelom njegovim. Sve tri pripovijesti napisane su u najzrelije doba pripovjedačeva rada, između »Bijesova« i »Braće Karamazova« i sve tri su umetnute u spomenuti »Dnevnik«. Umro je nekoliko godina kasnije (1881.). (napomena prenesena iz izdanja Zabavne biblioteke - knjiga 1. - dr. Nikola Andrić - 1913.)

hipohondar, jedan od onih, koji na glas misle. Zato i govori sam so sobom, pripovijeda cijeli događaj i »objašnjava« ga. Uza sav svoj zdrav razbor, on je u protivuriječju sa sobom u svojoj logici i u osjećajima. Ujedno i sebe opravdava i ženu optužuje; gubi se u sporednim razjašnjenjima, pa se upravo osjeća tvrdoća njegove misli i srca, ali u isti mah i dubina čuvstva. Malo pomalo polazi mu za rukom da »objasni« stvar i da »koncentrira misli u jednu točku«. Čitav niz uspomena, što ih izazivlje u glavi, dovodi ga konačno do prave istine, koja mu pridiže i um i srce. Napokon se i ton dalje pripovijesti izmjenjuje u poredjenju s kaotičkim neredom u prvom početku. Čisto se istina raskriva nesretniku odredjeno i jasno, bar pred njegovim očima.

Eto, o tome je govor. Nepravilna i smućena pripovijest produžuje se, kako se lako može razumjeti, na nekoliko sati. Nesretnik govori čas kao samome sebi, čas kao nevidljivom slušaocu, o čas kao sudcu. A tako se zaista događja i u životu. Da ga je slušao kakav stenograf, pripovijest bi ispala možda neobradjenija, nego što je ja iznosim, ali bi – po mom mišljenju – psihološki red ipak ostao isti. Fantastično je u stvari naime samo to, što sam ja događjaje, kako sam ih poredao u pripovijesti, prikazao tako, kao da je sve slâgano po zapisivanju stenografov.

Ovaj način pisanja zapravo nije nov u književnosti. Victor Hugo je u svom remek-djelu »Posljednji dan čovjeka osudjena na smrt«, pošao istim putem. Doduše nije pozvao stenografa u pomoć, ali se je poslužio još većom nemogućnošću, što je mislio, da osudjenik ima kao da zapisuje svoje dojmove ne samo posljednjega dana, nego i posljednjega sata, dapače i posljednjega trenutka. No da se Victor Hugo nije osmjelio na ovakovu fantastičnost, ne bi uopće nikada došlo do spomenutoga njegovog djela, koje je najrealnije i najistinitije od svih radova, što ih je napisao.

Prvo poglavlje

1. Tko sam bio ja, a tko ona.

Dok mi je žena još ovdje – sve je dobro: svaki čas odlazim k njoj i gledam je ... Ali sutra, kad je odnesu ... kako ću onda ostati sam? Sad leži na stolu u gostinjskoj sobi; sastavili su dva stalka, a sutra će se dogotoviti lijes ... bijeli ... prekriven bijelim gros de Naples ... Uostalom o tom neću da ... Cijelo vrijeme idem, pa nastojim objasniti stvar. Već se šest sati mučim, pa nikako da saberem misli u jednu točku. Samo idem, idem, idem ... Bilo je naime ovako. Pripovijedat ću sve po redu (po redu!) ... Nisam književnik, o čemu će se gospoda sama uvjeriti. Svejedno: pripovijedat ću ipak onako, kako shvaćam stvar. U tom i jest sva moja nevolja, što sve shvaćam.

Bilo je, ako želite znati, – to jest, ako treba da počnem sasvim iz početka – došla je prvi put naprosto da kod mene založi svoje stvari, kako bi mogla anonsirati u »Golosu« (Glasu), da takva i takva guvernanta traži mjesto. Bila je spremna poći i na selo, a inače bi davala sate po kućama, itd, itd. To je bilo sasvim na početku, pa mi dakako nije ni udarila u oči: došla je, kao i sve druge što su dolazile, i to je bilo sve. No kasnije sam je bolje pogledao. Bila je tanahna, plava, srednjega rasta, a u saobraćaju sa mnom nespretna, gotovo smućena, kao da se stidjela (rekao bih, da se je držala ovako prema svima, koji su joj bili nepoznati, a ja sam joj, dakako, bio upravo tako tuđ kao i drugi, ne mislim: kao zalagaonički lihvar, nego uopće kao čovjek).

Čim je primila novce, okrenulo se i otišla. I uvijek tako bez i jedne riječi. Druge su se pogadjale, molile, da izvuku što više novaca, ali ona je uzimala, što joj se davalo. Rekao bih, da se zoplećem i govorim koješta ... Da, najviše sam pazio na stvari, koje je zalagala: pozlaćene naušnice, jednostavni stari medaljon – sve stvari po dvadeset koppejaka. Znala je i sama, da za mene nemaju nikakove vrijednosti, ali

sam joj po licu vidio, kako su za nju te stvari bile dragocjene, pa sam kasnije zaista i saznao, da su joj roditelji jedino to i ostavili.

Samo sam se jedanput usudio nasmiješiti, kad sam vidio, što mi je donijela na zalaganje. To jest ... vidite, ja se ne upuštam nikada u to, nego se prema općinstvu uvijek ponašam otmjeno: malo govorim, ali uljudno i strogo. »Strogo, strogo i strogo«, to mi je prvo pravilo. No kad se je jedanput osmjelila donijeti mi ostatke (doslovno: ostatke!) jednog starog haljetka od zečje kože, nisam se više mogao svladati, pa sam joj rekao nešto ... onako, kao ... u neku ruku, da prigovaram ... Brate, kako je pocrvenjela! Njene plave, velike i zamišljene oči zasijevnule su, brate, zasijevnule ... Ali nije ni riječi progovorila, nego je uzela svoje ostatke i – otišla. Tu sam je prvi put naročito pogledao i pomislio o njoj nešto, htjedoh reći: upravo nešto u naročitom smislu ...

Da, sjećam se još jednoga utiska, ako hoćete, glavnoga utiska – sinteze o svemu: da je bila strašno mlada, tako mlada, kao da joj nema više od četrnaest godina. Medjutim joj je u to doba bilo skoro šesnaest. Uostalom, nisam htio baš ovo reći, jer u tom nije sinteza. Sutradan je opet došla. Razabrao sam, da je s istim ostacima bila kod Dobronravova i Mozera, no ova dvojica ne primaju ništa osim zlata, pa se nisu s njom ni u razgovor upuštali. Primio sam od nje jedanput neki kamen (bez vrijednosti, dakako), pa sam se kasnije, kad sam o tom promišljao, sâm sebi čudio, jer ni ja ne primam ništa drugo osim zlata i srebra, a od nje sam Eto primio kamen. To je bila – sjećam se kao danas – druga misao, što sam je smislio o njoj.

Drugi put, to jest, kad ju je Mozer odbio, donijela mi je cigarluk od jantara, raritet možda za ljubitelje, no za mene bez vrijednosti, jer mi »uzimamo samo zlato«. Bilo je to dan kasnije iza onoga prizora s haljetkom, pa sam je zato primio strogo. Moja se strogost očituje u tom, da ljude primam suho. No kad sam joj pružio dva rublja, nisam se mogao uzdržati a da joj u nekoj razdraženosti ne rekнем: »Činim to samo poradi vas, jer ovakvu stvar Mozer ne bi nikada primio«. Riječi »poradi vas« osobito sam naglasio kao da sam htio nešto naročito kazati. Bio sam bijesan. Ona opet pocrveni, kad je čula ono poradi vas, ali nije odgovorila ni riječi, nego zadržala novac i otišla. Da, da, bijeda! ... A kako se zarumenjela! Opažam, da sam je uvrijedio. Kad je otišla, zapitao sam se: »Zar je moj trijumf nad ovim jadnim djevojčecom zaista

vrijedan dva rublja?» He, he, he! Sjećam se, da sam se još dvaput zapitao: Je li vrijedan? Je li vrijedan? I u smijehu potvrdim, da jest. U to sam doba bio već vrlo veseo. Ali me savjest nije ni najmanje pekla: sve sam radio namjerno i promišljeno. Htio sam je iskušati, jer su se u meni odjedanput rodile neke misli na njen račun. To je bila treća moja naročita misao o njoj.

... No, od toga se je eto vremena počelo. Razumije se, odmah sam se pobrinuo, da o djevojci saznam neke potankosti, pa sam očekivao njezin dolazak s osobitom nestrpljivošću.

Slutio sam, da će uskoro doći. Kad je došla, zametnuo sam s njom ljubazan razgovor, s osobitom udvornošću. Zaboga, dobro sam odgojen, pa imam manire ... Hm! Naslutio sam, da je djevojka dobra i krotka. Dobri i krotki ljudi ne opiru se dugo, pa iako ne otvaraju srce širom, ipak ne mogu da se ne upuste u razgovor: odgovaraju kratko, ali ipak odgovaraju, što dalje, sve bolje, samo čovjek ne smije prebrzo sustati, ako mu je stalo do razgovora. Razumije se, da ni ovaj put nije ništa saopćila. I ono o anonsiranju u »Golosu« saznao sam tek kasnije. Anonsirala je u prvi mah za posljednje svoje kopjejkje, dakako, sasvim ponosno: »Guvernanta traži mjesto ... spremna je da podje i na solo ... uvjeti se mole u zatvorenim pismima ...« itd., a kasnije: »Spremna na sve ... da poučava ... i da bude gospodjama pratilica ... i za kućanstvo ... za njegovateljicu bolesnicima ... razumije se i u šivanje ...« itd., itd., znatno već, kako se obično anonsira! – Dakako, sve je to bilo svaki put drugačije stilizirano. Napokon, kad je došlo dogusta: »Bez plaće ... za samu hranu«. I nije našla mjesta!

Konačno se odlučim, da je još jedanput ispitam. Uzmem najnoviji broj »Golosa« i pokažem joj anonsu: »Mlada djevojka, siročče bez oca i majke, traži mjesto odgojiteljice za malu djecu; najradije bi pošla starijem udovcu, razumije se i u kućne poslove«.

»Vidite, ova je jutros anonsirala, a večeras će zacijelo dobiti mjesto. Tako eto valja anonsirati!« Ona se i opet zacrveni do ušiju, a oči joj zasijevnu. Okrene se i ode. To mi se je osobito svidjelo. Uostalom, u to doba bio sam već sasvim siguran, pa se ničega više nisam bojao: cigarluka nitko ne prima i nije mu stalo do njih. A u nje nije više bilo ni toga. Tako je i bilo: treći dan opet je došla, sasvim blijeda i uzbudjena; – ja sam smjesta shvatio, da joj se kod kuće moralo nešto dogoditi,

kako se je zaista i dogodilo. Kasnije ću pripovijedati, što je to bilo, a sad hoću da dozovem u pamet, kako sam joj to odjedared počeo imponirati, i kako sam porastao u njenim očima. Misao mi je ta došla onako sasvim iznenada. Stvar je bila u tome, da mi je donijela sliku Bogorodice (to jest, riješila se konačno da je donese) ... Slušajte samo! Sada se stvar tek počinje, jer sam dosad brbljao same gluposti ... Sada ću sve dozvati u pamet, svaku sitnicu i svaku potankost. Hoću da sve svoje misli koncentriram u jednu točku, ali mi nekako ne ide od ruke. No evo sitnicâ i potankosti!

Bogorodičina slika. Bogorodica s djetetom, stara porodična svetinja s pozlaćenim srebrnim okvirom, vrijedna – no – vrijedna šest rubalja. Vidim, da joj je slika draga, no ona je zalaže u cijelosti, skupa s okvirom. Ja joj rekoh: »Bit će pametnije, ako srebro skinete, a sliku ponese te kući, jer svetinju zalagati ipak nije baš ...«

»Zar vam je zabranjeno primati slike?«

»Ne, ne, nije zabranjeno, nego mislim, da biste sliku sami mogli ...«

»Pa dobro, izvadite je!«

»Znate što? Ne ću je vaditi, nego ću je pohraniti u ormar s drugim svetinjama«, rekoh ja promislivši dobro, što govorim, »s mojim svetinjama, pred kojima uvijek gori žižak« (otkako sam otvorio zalagaonicu, gori naime kod mene žižak i danju i noću) »a vi ćete primiti deset rubalja za sve«.

»Ne trebam deset rubalja, nego samo pet, jer ću sliku svakako iskupiti«.

»Nećete deset? Slika je toliko vrijedna«, dodam ja, pošto sam opazio, da joj oči opet počinju sijevati. Zamuknula je, a ja joj donesem pet rubalja.

»Ne prezirite nikoga ... i ja sam bio mnogo puta u stisci, i još u goroj, pa ako me sada gledate u ovakvom poslu ... znajte, da je ovo iza svega, što sam preturio preko svoje glave, još i ...«

»Osvećujete se ljudima, jelte?« prekine me ona odjedanput s gorkim posmijehom, u kojem je bilo mnogo nedužnosti (to jest,

općenitosti, jer me ona u to doba još nije razlikovala od drugih ljudi, pa je ovo izrekla bez pravoga vrijedjanja).

»Aha!« pomislim ja, »takova si ti! Karakter ti se objašnjuje; djevojka si novoga pravca i emancipacije«.

»Vidite«, nastavim ja napola šaljivo, a napola tajanstveno. »Ja sam jedan dio one cjeline, koja uvijek želi zlo, a uvijek čini dobro« ...

Ono hitro i s velikom pažljivošću baci na mene pogled u kojemu je bilo mnogo djetinjske nedužnosti.

»Počekaite ... Kakva je to misao? Odakle vam je poznata? Ja sam je negdje slušala ...«

»Ne napinžite mozga! Ovim riječima se Mefistofe! preporučuje Faustu. Jeste li čitali Fausta?«

»Ne, nisam dosta ... pažljivo«.

»To jest, niste ga nikako čitali. A treba da ga čitate. Uostalom, na usnicama vam opet razbiram ironički posmijeh. Nemojte misliti, da mi je ukus tako slab, te bih svoju lihvarsku ulogu htio ukrasiti Mefistofelovom preporukom? Lihvar ostaje lihvar, to je poznata stvar«.

»Vi ste čudan čovjek! ... Nisam vam mislila takovo što reći«.

Htjela je naime reći: »Nisam se nadala, da ste tako obrazovan čovjek«. To doduše nije izrekla, no ja sam opazio, da je ovako mislila. Na svaki način svidio sam joj se osobito.

»Vidite«, primijetim ja, »na svakom području može čovjek da dobro čini. Ne govorim, dakako, o sebi, jer ja – osim rdjavih stvari – ne činim ništa drugo, no ipak ...«

»Dabome, čovjek može u svakom položaju činiti dobro«, prekine me ona i pogleda me osobito prodirno. »Upravo u svakom«, doda još suviše.

Oh, sjećam se dobro, sjećam se još svega toga! Hoću još da kažem, da omladina, mila ova omladina, kad želi kazati nešto umno i promišljeno, onda se na njenom iskrenom i bezazlenom licu upravo kao čita: »Vidiš, sada ti govorim umno i promišljeno«. A ne može se reći, da to kazuje poradi kakve hvastavosti, kao mi drugi što kazujemo,

nego da ona sve to osobito cijeni i vjeruje, jer misli, da i mi sve to tako cijenimo, kao ona. Ah, iskrenosti! Njom omladina i pobjedjuje. A koliko je iskrenosti bilo u ove djevojke!

Ja se toga svega sjećam i ništa ne zaboravljam. Kad je otišla od mene, ja sam se smjesta odlučio. Još istoga dana izašao sam, da saberem još posljednje izvještaje o njoj, o njenoj okolini i prilikama. Najviše sam saznao od Lukerije, njihove služavke, koju sam nekoliko dana prije potkupio. Izvještaj je bio tako strašan, da nisam mogao shvatiti, kako se mogla onako smijati i zanimati za Mefistofelove riječi, gdje je živjela u takvom užasu. No – to ti je mladost! Upravo sam ovako o njoj razmišljavao ponosno i radosno, jer je u nje moralo biti mnogo duševne plemenštine. Gledaj rekoh, stoji na rubu propasti, a oči joj zasijevnu na same riječi Goetheove!

Omladina je uvijek veledušna, pa i onda, kad podje krivim putem. To jest, ja govorim o njoj, samo o njoj. Jasno je bilo, da sam je u to doba smatrao već sasvim mojom, pa nikako više nisam sumnjao o svojoj moći. Znae, slatka i preslatka je to misao, kad čovjek više ništa ne sumnja ...

No, što je to sa mnom? Ako ovako nastavim, kad ću onda sabrati sve u jednu točku? Brže ... brže ... Ah, Bože sveti, tà ne radi se sada o meni!

2. Bračna ponuda.

Sve, što sam o njoj saznao, moglo bi se stisnuti u nekoliko riječi: roditelji su joj pomrli još prije tri godine, a ona je ostala kod svojih dosta sumnjivih tetaka. To jest, još je i odviše blago nazivati ih samo sumnjivima. Jedna je od njih bila udovica s cijelom hrpom djece (šestero njih, sve jedno drugom do uha), a druga stara usidjelica i djevojka na zlu glasu. Na zlu glasu bile su uostalom obje. Otac joj je bio pisar, ali čovjek iz plemenite porodice – jednom riječju: sve je bilo povoljno za mene. Ja sam dolazio među njih kao čovjek iz viših slojeva; bio sam naime umirovljeni kapetan jedne sjajne pukovnije, plemić po rodu, nezavisan itd., a što se ticalo moje zalagaonice, u tom pogledu tetke nisu nikako imale razloga, da me ne predusreću s poštovanjem.

Kod tetaka robovala je tri godine, no pored svega toga položila je negdje ispit, otimajući od teškog posla dosta vremena za učenje. Svakako je ovo davalo dovoljno dokaza, da je čeznula za nečim višim i plemenitijim. A zašto sam se zapravo njome htio ženiti? No ... do djavola, ne radi se sada o meni, o tome kasnije! ... Poučavala je tetkinu djecu, šila rubeninu, a osim toga – uz onu slabunjavost! – još i prala podove. Pa su joj ne samo prigovarale za svaki zalogaj, što go je pojela, nego su je i tukle. Napokon odlučiše, da je prodadu ... Vrag ih nosio! Odurnih potankosti ne ću ni da se dotičem. Ona mi ih je kasnije sve ispriповjedila.

Sve je to promatrao debeli trgovac iz susjedstva. A nije bio baš ni sasvim obični kramar, jer je imao dvije trgovine s kolonijalnom robom. Već je dvije žene pokopao, pa se sada ogledavao za trećom i već je mislio, da ju je našao u njoj. Mislio je: »Tiha je, naučena na bijedu, a ja tražim majku samo za svoju osirotjelu djecu«. A zaista imao je siročadi ... I stao se ofrkavati oko nje i dogovarati se s tetkama. Bilo mu je već pedeset godina. Ona se prestravi. I upravo u to doba počela je dolaziti k meni, da uzmogne anonsirati u »Golosu«. Zamolila je tetke, da joj ostave nešto vremena za promišljanje. I konačno joj dadoše, ali samo kratko vrijeme, govoreći neprestano: »Ne znamo ni same, odakle bismo najamile hrane za nas, a gdje da se brinemo još i o tebi?« Sve

sam ja to veći prije znao, a iza onoga jutra konačno sam se odlučio. One večeri došao je k njima trgovac i donio sa sobom slatkiša za 5 koppejaka. Ona je sjedila s njim, a ja dozvao Lukeriju iz kuhinje i zamolio je, da djevojci – onako tiho – šapne u uho, da je čekam na kućnim vratima i da joj imam nešto vrlo važno kazati. Bio sam sâm sa sobom zadovoljan. Uopće cijeloga toga dana bio sam vanredno zadovoljan.

I tu na vratima izjavio sam joj u nazočnosti Lukerijinoj, da bih smatrao osobitom srećom i čašću za sebe, kad bi ona pošla za mene (bila je još prije presenećena, kad sam je – sasvim stran čovjek – pozvao na vrata) ... Ispričao sam joj se radi toga, pa da se mnogo ne snebiva, rekoh: »Imate posla s čovjekom, koji ide za realnom stvari, i koji dobro znade, u kakvim se prilikama nalazite«. A nisam ni lagao, jer sam uistinu imao realne namjere. Ali o tome se sada ne radi ... Govorio sam, kako doliči ne samo obrazovanome, nego i originalnome čovjeku, a to je ipak glavna stvar. Pa zar je kakav grijeh to priznavati? Hoću da sam sebi sudim, pa zato treba da iskažem sve, što je u stvari pro i contra, pa to evo i iskazujem. I kasnije sam se toga s uživanjem sjećao, premda je bilo glupo. Otvoreno sam joj priznao, bez ikakova stida, da – prvo – nisam osobito talentiran, pa ni uman, a možda ni osobito dobar, nego obični egoist (sjećam se upravo ovoga izraza, što sam ga na putu naročito smislio i bio s njim vrlo zadovoljan), pa da po svoj prilici u sebi skrivam još mnoge neprijatnosti i u drugom pogledu. Sve sam to izgovorio s nekim osobitim ponosom, kako se to već govori. Razumije se samo sobom, da sam imao toliko ukusa, pa – nabrojivši veledušno sve svoje slabe strane – nisam mislio nabrajati i vrline, govoreći:

»No zato sam ovakav i ovakav, takav i takav«.

Razabrao sam, da se djevojka jako prestrašila, ali nisam popuštao, nego sam baš hotimice išao dalje i otvoreno joj kazivao: da kod mene neće gladovati, ali da neće imati ni bog-zna kakovih toileta, ni polaziti kazališta i balove, nego – možda kasnije, kad budem postigao, za čim idem. Ovaj odlučni ton očarao je i samoga mene. Još sam dodao, – onako usput što se moglo opreznije – da sam se doduše dao na ovaj zanat (mislio sam na moju zalagaonicu), ali s osobitim namjerama i s jednim naročitim ciljem ... i govorio sam pravo, jer sam uistinu imao osobite namjere i naročite ciljeve.

Poslušajte me, gospodo! Cijeloga sam svoga života prezirao zalagaonicu više nego li itko od vas, no – premda je smiješno samom sebi govoriti u tajanstvenim frazama – sušta je istina, da sam se htio »osvetiti ljudima«. Istina je, istina, istina! Toliko je istina, da jutrašnja njena oštrinae, kad mi je prigovorila, da se »osvećujem«, nije bila pretjerana. To jest, vidite, da sam joj odgovorio: »Pa dobro, osvećujem se«, ona bi me ismijala, kao ono jednog drugog jutra, pa bih bio uistinu smiješan. Ali na ovaj način čovjek može svoju fantaziju potkupiti neodređenim natucanjem i tajanstvenim frazama ... Pored toga, nisam se više ničega bojao, jer sam znao, da joj je debeli trgovac svakako ogavniji od mene, pa da sam joj se – stojeć na kućnim vratima – morao pričiniti pravim osloboditeljem. To sam vrlo dobro shvaćao. Ah, podlosti čovjek osobito dobro shvaća! No zar je to uistinu bila podlost? Kako bi se čovjek mogao u ovom slučaju presudjivati? Zar je nisam već u to doba ljubio?

Počekajte malo! Razumije se, da joj o kakvom dobročinstvu nisam spomenuo ni slova, nego baš protivno, sasvim protivno ... »Vi meni iskazujete dobročinstvo, a nipošto ja vama« ... Rekao sam to sasvim glasno, nisam se mogao uzdržati, pa je možda ispalo i malko glupo, jer sam opazio na njenom licu slabi posmijeh ... Ali u cijelosti, pobjeda je bila moja. Čekajte! Kad već čovjek dozivlje u pamet svu ovu sramotu, valja da dozove još i posljednju ... Stajao sam ispravljen pred njom, a u glavi mi se motale misli: »Pristao si čovjek, lijepoga rasta, obrazovan, i konačno ... govoreći bez fanfaronstva ... nisi ni ružan«. To je eto poigravalo u mom mozgu. Razumije se, da mi je još na samim vratima rekla: »da«. Ali ... ali, valja odmah da dodam, da je na vratima još dugo stajala i skanjivala se, da rekne taj »da«.

Toliko se je bila zamislila, toliko ... da sam gotovo zapitao: »No, što je?« – pa se nisam mogao savladati, nego sam je i zapitao s naglasom: »Što je dakle?«

»Počekajte, dok promislim«.

A njeno je lice bilo tako ozbiljno ... tako ozbiljno ... da sam već s njega mogao sve pročitati. Uvrijedio sam se. »Zar joj je«, pomislim u sebi, »baš tako teško izabirati između mene i kramara?« Oh, u to doba nisam još ništa shvaćao. Ništa, ništa nisam shvaćao u to doba! Ni do dana današnjega nisam shvatio ... Još se dobro sjećam, kako je Lukerija

potrčala za mnom, kad sam odlazio, dostigla me nasred ceste i zaduhana rekla: »Neka vam Bog plati, gospodine, što uzimate našu milu gospodjicu, samo joj o tome nemojte zaboga govoriti, jer je vrlo ponosna« ... Ponosno! Pa meni se baš i svidjaju ponosne djevojke one su naročito i napose lijepe, kad ... no, kad više ne moraš sumnjati o svojoj moći nad njima, zar ne?

O, niski, nespretni čovječe! Kako sam onda bio sam sa sobom zadovoljan! A znate li vi, da je ona u trenutku, kad se je bila na vratima zamislila, hoće li mi kazati »da«, a ja se čudio njenoj neodlučnosti, mogla na primjer misliti i ovako: »Kad me nesreća čeka i ovdje i ondje, ne bi li onda bilo pametni je da odaberem veću nesreću, pa se privolim debelom trgovcu, koji će me u pijanstvu barem prije zatući?«

Što velite na to? Nije li djevojku mogla zaokupiti ovakva misao?

Pa ni sada još ne shvaćam, ništa ne shvaćam. Čas prije rekao sam, da je mogla i tako misliti: da od dvije nesreće bira veću, to jest debeloga trgovca. No tko joj je u to doba bio odvratniji: – ja ili trgovac? Trgovac ili lihvar, koji citira Goethea? To je tek pitanje! ... Kakvo pitanje? ... Pa zar još ni sada ne razumijete, gdje vam odgovor leži na stolu? Ali, do djavola, ne radi se sada o meni! ... Da zbilja, da li se u ovaj mah radi o meni iii ne radi? Ah, na to pitanje nikako ne mogu da odgovorim ... Bit će pametni je, ako legnem. I tako me boli glava ...

3. Najplemenitiji sam čovjek, ali ni sam u to pravo ne vjerujem.

Ne mogu zaspati. Pa i kako bih mogao, kad mi u glavi kuca neka žila, upravo da pukne. Hoću da shvatim sve, svu ovu sramotu. A iz kakove sam sramote i nevolje podigao nju! ... To je eto trebala shvatiti i moj postupak ocijeniti ... Svidjale su mi se još kojekakve misli, kao na pr. što je meni bila četrdeset i prva godina, a njoj tek šesnaesta. Upravo me je očaravala misao o toj nejednakosti. Bilo je slatko, ah, tako slatko!

Ja sam na pr. želio, da se svadba obavi à l'anglaise, najviše sa dva svjedoka, od kojih bi jedna bila Lukerija, a onda bismo odmah sjeli u vagon i odvezli se na pr. u Moskvu (gdje sam i tako imao da obavim neki posao) i gdje bismo mogli ostati nedjelju-dvije danâ. No ona se tome isprijčila, pa sam bio primoran odvesti se u posjet tetkama kao milim rođakinjama, koje su mi dale ženu. Lijepo! Ja popustim, pa smo tetkama učinili počast, kako se i dolikovalo. Svakoj od ovih kreatura dao sam po sto rubalja, a obećao sam još i više; razumije se, da njoj nisam o tom spominjao ni slova, samo da je ne ozlojedim prljavim sićušnostima. Tetke su se, dakako, odmah udobrovoljile. Brbljale su i o mirazu. Ona nije imala ništa, ama baš ništa, pa nije ništa htjela ni primiti. No meni je pošlo za rukom dokazati joj, da se bez ikakova miraza ipak ne može udavati, pa sam joj ja sam dao miraz, jer – tko bi joj inače mogao dati? Ali do djavola sa mnom! ... Pošlo mi je međjutim za rukom da joj neke svoje ideje razložim, neka ih barem zna! Mislim dapače, da sam se s ovim razlaganjem i odviše požurio. Glavno je bilo, da se je ona odmah u početku, makar s naporom, trudila, da mi iskaže svoju naklonost. Kad sam se podvečer vraćao kući, izlazila mi je radosno u susret. S bezazlenom nedužnosti ispričovijedala mi je sve svoje djetinjstvo, pa djevojaštvo i govorila o roditeljskoj kući, o ocu i o materi. A ja sam njezin zanos odmah u početku gledao da polijem hladnom vodom. U tom je i bila sva moja osnova. Na njeno oduševljenje. odgovarao sam mučanjem – dakako blagonaklonim – i ona je brzo razabrala, da nas dijeli čitav ponor, a ja da sam neka – zagonetka. Meni je u prvom redu bilo i stalo do toga, da joj ostanem

zagonetkom ... Da se učinim zagonetnim, možda sam i smislio svu onu glupost. Na prvom mjestu htio sam da budem strog, pa sam je uveo i u svoju kuću pod vidom najveće strogosti. Jednom riječju ulazeći u kuću i u najvećem svom zadovoljstvu – izumio sam cijeli jedan sistem. Ideja se je nametnula sama od sebe i bez ikakova napora. Pa drugačije nisam ni mogao raditi, nego stvoriti sistem prema neoborivim činjenicama ... Stoga ne shvaćam, zašto neprestano sam sebe optužujem! Sistem je bio sasvim realan. No, kad već silom hoćete da osudite čovjeka, onda barem treba da poznate sve prilike ... Slušajte dakle!

Kako bih samo počeo? ... Nije to tako laka stvar. Čim se čovjek počne opravdavati, – odmah postaje teško. Vidite: mladež, na primjer, prezire novac, a ja sam ga od prvog dana počeo hvaliti, i to neprestano naglašavati, da je ona morala konačno umuknuti. Široko je rastvarala oči, slušala, gledala me, a onda zamuknula ... Mladež je, jelte, i velikodušna, t.j. ona, koja nešto vrijedi, velikodušna je i vatrena, ali nije uvidjavna i tolerantna; čim joj se nešto ne sviđa, odmah je gotova na preziranje. A ja sam čeznuo za širinom shvaćanja; da joj ga ucijepim u srce, sasvim u dubinu srca, zar ne? Da uzmem sasvim običan primjer! Kako bih ovakovomu karakteru objasnio, recimo, moje zalagaoničko zvanje? Razumije se, da nisam počeo direktno o tom govoriti, jer bi se to – znate – moglo pričiniti, kao da se ispričavam zbog svojega lihvarstva. S ponosom dao sam se na posao, pa sam govorio – šuteći. , ja sam vam velik majstor u šutnji! Sav sam svoj život proživio šuteći, i preturio sam preko glave cijele tragedije u šutnji. Ah, koliko sam nesreće prepatio! Sav me je svijet odgurnuo od sebe, prezrio me i zaboravio, a nitko, ni živa duša nije o tom ništa ni slutila. I odjedared dode ova šesnaestgodišnja djevojčica i pobere od podlih ljudi kojekakve brbljarije, misleći da već sve znade, dok je skrivena tajna zapravo ostala u dnu savjesti jednog jedinoga čovjeka ... I šutio sam, šutio – naročito, kad sam se našao s njom na samu - šutio sve do jučer. A zašto sam šutio? Zato, jer sam ponosan čovjek! ... Htio sam, da sama shvati, sama po sebi, a ne po brbljarijama podlih ljudi. Htio sam, da sama pogodi i da shvati čovjeka.

Kad sam je uzeo u kuću, htio sam da zadobijem njeno potpuno poštovanje. Htio sam, da se preda mnoom pomoli Bogu za moja stradanja, – i to bih zaista zavrijedio! , bio sam uvijek ponosan, pa sam

tražio ili sve ili – ništa. I upravo poradi toga, što nisam mario za polovičnu sreću, nego za cijelu i veliku, upravo zato morao sam raditi onako, kako sam radio: »Pogodi sama i poštuj me!« Zar ne, vi razumijete, – kad bih joj sam počeo objašnjavati, dokazivati i moljakati od nje poštovanje, onda bi to bilo isto, što i prositi milostinju ... Uostalom, ne znam ni sam, zašto o tom govorim!

Glup sam bio, glup, glup! Rekao sam joj bez skanjivanja i nemilosrdno, u dvije riječi, da je veledušnost omladine sama po sebi prekrasna stvar, ali da ne vrijedi – ni šupljiva boba. A zašto ne bi vrijedila veledušnost omladine? – Zato, jer lako dolazi do nje i jer je postizava prije, nego što je počela živjeti. Sve su to, da tako kažem: »prvi utisci živovanja«. Vidjet ćemo vas na djelu! Jeftino veledušnost uvijek je laka stvar, pa omladini nije teško ni život položiti, jer u njoj ključa i kipi krv i prebujala snaga. Samo joj je do ljepote. Do ljepote! Ne, ne. Uzmite drugu vrstu veledušnosti, teške, tihe i nečujne, bez sjaja, a oklevetanu, koja traži mnogo žrtava, a ne donosi ni truna slave, – gdje najvrednijega čovjeka nazivlju podlacom, dok je on najpošteniji među svim poštenjacima pod suncem ... Izvolite se pokušati u ovoj vrsti veledušnosti! Predomišljate se, jelte? A ja, evo, cijeloga svoga života nisam ništa drugo ni radio, nego trpio od te veledušnosti ...

U prvi mah opirala se rukama i nogama. Bože moj, koliko se sa mnom prepirala! A onda je postajala od dana do dana šutljivija, dok nije sasvim zamuknula. Konačno je samo na široko rastvarala oči, kad me je slušala. Oči su joj bile velike, tako velike i tako pažljive! I ... i ... onda sam od jedanput razabrao na njenorn licu smiješak nepovjerljiv, mučaljiv i pakostan ... S tim smiješkom uveo sam je i u kuću. Dakako, nije ni imala druge kuće, u koju bi se mogla skloniti ...

4. Same osnove i osnove.

Tko je od nas prvi počeo?

Nitko. Počelo se je od samoga sebe i odmah s prvoga kraja. Već sam rekao, da sam je uveo u svoju kuću strogo, ali sam se već prvih dana umekšao. Još prije vjenčanja rekao sam joj, da će ona primati stvari u zalagaonici i izdavati novac, pa se tome nije ni najmanje opirala (zapamtite ovo dobro). Domala latila se je toga posla s velikom radošću.

Stan i namještaj, dakako, ostao je, kao što je i prije bio. Dvije sobe: – jedna, velika, koja je bila do polovice određena za blagajnički ured, a druga, također velika, bila nam je spavaonica. Namještaj mi je bio oskudan, možda još i oskudniji nego li kod tetaka. Ormar moj sa žiškam nalazio se u prvoj sobi, gdje je bila i blagajna; u drugoj sobi nalazi se biblioteka s nekoliko knjiga i kovčeg. Ključevi su bili kod mene. A onda, dakako, još krevet, stolovi i stolice. Još prije svatova rekao sam joj, da se za hranu – za mene, za nju i Lukeriju (koju sam primamio k nama) na dan ne smije trošiti više od jednoga rublja: - »Moram gledati, da za tri godine steknem trideset tisuća, jer inače neću doći do svoga cilja«. Ona se tome nije opirala, no ja sam svojevrijem dodao još trideset kopjeja. – Isto je tako bilo i s kazalištem. Rekao sam joj prije svatova, da nećemo polaziti kazališta, ali sam onda ipak odlučio ići jedanput u mjesec, i dakako dolično u parket ... Išli smo zajedno, bili tri puta i vidjeli, ako se ne varam: »Lov za srećom« i »Ptice pjevice« (do bijesa, zašto sada opet ovo govorim?) – Šuteći polazili smo onamo i šuteći vraćali smo se kući. Zašto smo već u početku počeli šutjeti?

U prvi kraj nismo se nikada svadjali, nego uvijek mučali. Sjećam se, da me je u to doba uvijek ispod oka pogledavala, a kad sam to opazio, onda sam tek podvostručio mučanje. Istina, ja sam prvi počeo mučati, a ne ona. Ona je dapače dva-triput pokušala da me strastveno zagrlj.

No budući da su se ti njeni nastupi meni pričinjali bolesni, histerički, a meni bilo samo do jake i prave sreće, u prvom redu pak do

uzajamnoga poštivanja, to sam, dakako, ostao hladan. Imao sam i pravo: jer je sutradan, iza svakog njenog nastupa, dolazilo do svadje. To jest, do prave svadje upravo nije dolazilo, nego samo do mučanja, a ... a ona je postajala sve drskija po svojim pogledima. Bila je to »revolucija i želja za nezavisnošću«, samo što ona ni sama nije shvaćala, za čim zapravo ide.

Da, da! Njeno krotko lice postajalo je od dana do dana sve drskije. Ne biste vjerovali: – ja sam joj postao odvratan. Valjda ću to najbolje znati, kad sam sve proživio. Nema sumnje, da su je histerički porivi sasvim obezumlili. Pa kako biste drugačije objasniti, da je ženi, koju sam digao iz onolike nevolje i bijede, gdje je morala podove prati, odjedared mogao omrznuti naš – doduše takodjer – bijedni dom?

Slušajte! Kod mene nije bilo bijede, nego samo ekonomije, a gdje je trebalo, bilo je upravo i raskoši, na pr. u čistoći i u rublju. Ja sam još i prije uvijek držao, da se muška čistoća mora ženama svidjati. Uostalom, ona se nije ljutila na našu bijedu, nego na moju – kako je držala – prljavu škrtost: »Hoće čovjek, da dokaže, kako je čvrsta značaja!« Kazališta se svojevoljno odrekla, a onaj porugljivi smiješak na njenim usnama bivao je svaki dan jasniji ... Ja sam opet svaki dan postajao mučaljiviji, svaki dan mučaljiviji.

Pa zar se ne mogu opravdati? Glavna je stvar, dakako, bila zalagaonica. Vidite: ja sam znao, da se žena – pa još žena od šesnaest godina! – ne može potpuno podčiniti mužu. U ženâ nema originalnosti, to je – to je za mene aksiom, još je i danas to aksiom za mene! Ništa ne mijenja na stvari, što sada leži eno tamo na stolu: istina ostaje istina, pa tu ni Stuart Mille ne može ništa promijeniti. A žena, koja ljubi – ah, žena, koja ljubi! – ona obožava i poroke, pa i zločinstva u onoga čovjeka, kojega ljubi. On sâm ne bi nikada mogao za svoja zločinstva izumjeti tolika opravdanja, kao što ih ona može izumjeti za njega. To je svakako veledušno, ali nije originalno. Neoriginalnost je upravo glavna nesreća svih žena. Zašto mi – ponavljam opet – prstom pokazujete tamo na stol? Zar je ono možda originalno, što leži na stolu? O, o!

Slušajte: o njenoj ljubavi bio sam onda sasvim uvjeren. Bacala mi se strastveno o vrat. Dakle me je ljubila, točnije: htjela me ljubiti. Da, da, tako je i bilo: ona je htjela ljubiti, pokušavala me je ljubiti. Glavna je stvar ipak bila u tome, što ja nisam počinio nikakvih zločinstava, za

koja bi ona mogle izmišljati opravdanje. Vi govorite: »založnički lihvar«, a i svi tako govore. Pa, što onda? Lihvar. Što znači »lihvar«? Znači, da ima slučajeva, kad i najveledušniji čovjek može postati lihvar. Vidite, gospodo, ima vam ideja ... to jest, vidite, ima vam nekih određenih ideja, koje – ako ih želite izreći i riječima im dati spoljašnu napravu – ispadaju strašno glupe. Mislim, tako glupe, da se čovjek mora zastidjeti. A zašto da se stidi? Ni za što. Zato, što smo mi svi zajedno nitkovi, koji ne možemo podnositi istine ... ili ... ne znam ni sam, kako bih rekao ...

Čas prije rekao sam »najveledušniji čovjek«. To je, dakako, smiješno, ali je ipak tako. Istina je, najistinitija istina! Ja sam u ono doba bio u pravu, kad sam se htio obezbijediti i otvoriti ovu zalagonicu. »Vi ste me odgurali od sebe, vi (ljudi, dakako); odagnali ste me svojom prezirnom mučaljivošću! Na moju strastvenu želju, da vam se približim, vi ste mi odgovorili uvredom za sav moj život. Bio sam dakle u pravu, da se odvojim od vas i podignem između nas zid; da s uštedjenih trideset hiljada rubalja podjem kamo na Krim, na južnu obalu, pa da ondje među gorama i vinogradima završim svoj život na imanju, kupljenom za ono trideset hiljada ... Glavno je, da budem daleko od vas, no bez mržnje na vas, pa da ondje živim s idealom u duši uz ljubljenu ženu i uz djecu (ako mi ih Bog pošalje) i da »pomažem bližnjima u nevolji«. Pametno je, dakako, što ovo sad govorim sâm u sebi, zar bi moglo biti išta gluplje, nego da sam to u ono doba njoj na glas govorio? Radi toga sam, eto, ponosno mučao i bez jedne riječi sjedio s njom za stolom. Zar bi ona išta razumjela? Šesnaest godina – zapravo prva mladost! Zar bi mogla shvatiti moje opravdanje i moje stradanje? Bila je iskrena, nije poznavala život, mlada, s onim jeftinim uvjerenjem, koje ništa ne stoji, s jagnječom krotkošću i kokošjom slijepošću »prekrasnih srdaca« ... Najgora je, vidite, stvar bila ipak ova zalagaonica (no zar sam bio u tom poslu razbojnik, pa zar nije i sama vidjela, da sam se zadovoljavao s najmanjim kamatama?) ... Ah, kako je istina grozna na ovom svijetu! Ovo dražesno biće, ovo krotko janješce, ovo prâvo nebo – bilo je moj tiranin, nepodnosni tiranin i mučitelj moje duše. Bio bih sam svoj klevetnik, kad to ne bih rekao. Vi možda mislite, da je nisam ljubio? Tko može kazati, da je nisam ljubio?

Vidite, u tom se pokazivala ironija, pakosna ironija sudbe i prirode. Mi smo prokleti; ljudski je život uopće proklet (a moj napose)! Tek sada opažam, da sam se u nečem varao. Nešto je ispalo sasvim drugačije ... A ipak je bilo sve jasno; moja je osnova bila jasna kao sunce: »Da ostanem do krajnosti tvrd, ponosan i da ne računam ni na čiju moralnu utjehu, nego da trpim šuteći ...« Pa tako je i bilo, – nisam lagao niti se u ičemu oblagivao. »Ona će kasnije i sama uvidjeti moju veledušnost, što zasad nije mogla; – a kad jedanput sve razabere, onda će me deset puta više cijeniti, pasti na koljena preda mnom i sklopiti ruke«. – To je eto bila moja osnova! No bit će da sam nešto zaboravio ili pustio iz vida. Nešto svakako nisam umio učiniti. Ali dosta o tom, dosta! Pa koga bih sada trebao moliti za oprostjenje? Svršeno je, sve je svršeno. Samo smiono, čovječe, smiono, i pazi na svoj ponos. Ti nisi kriv! ...

Dobro dakle! Reći ću istinu i neću se nikoga bojati. Stupit ću ravno pred lice istine i reći: Ona je svemu kriva, ona je kriva!

5. Krotko se janje buni.

Prepirke su se započele, kad je njoj iznenada palo na pamet da izdaje novac po svojoj miloj volji i procjenjuje zaloge skuplje nego što im je bila faktična vrijednost. Dva puta se je dapače udostojala o toj temi sa mnom upustiti u raspravu. Ja nisam htio popustiti. U to doba naišla je na nas i ona kapetanica.

Došla je jedna stara kapetanica s medaljonom, što go je bila primila još od svoga pokojnoga muža. Zna, onako, na uspomenu. Dao sam joj trideset rubalja. Onda je uzela plakati i zaklinjati nas, da za ime Božje na tu njenu uspomenu pazimo i da je dobro spravimo. Mi smo je, dakako, spravili. Da ukratko rekнем: pet dana kasnije opet je došla, da zamijeni medaljon nekom grivnom, koja nije vrijedila ni osam rubalja. Ja sam je, razumije se, odbio. Bit će da se je već ovaj put očima sporazumjela s mojom ženom, i kad je drugi put došla u mojoj odsutnosti, žena joj je dala medaljon za grivnu.

Kad sam to još istoga dana saznao, počeo sam sa ženom govoriti blago, ali ipak odrezano i sa rezonom. Sjedila je na postelji, gledala u zemlju i mahala desnom nogom (njezina obična gesta), pri čemu se je šiljkom cipele doticala ćilima pred posteljom. Ružni smiješak lepršao joj je oko usana. Tu sam joj sada – sasvim mirno i ne dižući ni najmanje glasa – izjavio, da je novac moj, da imam prava pogledavati na život svojim očima i da joj – kad sam je uzimao – nisam ništa skrio ni zatajio.

Nato ona odjedanput skoči, čitavo joj se tijelo zatrese i – pomislite samo! – stane nogama udarati o zemlju. Bila je to divlja zvijer, bila personificirana histerija. Zvijer u histeriji! Ja sam se ukočio od čuda. Ovakovome nastupu nisam se nikada nadao. Ali se nisam ni najmanje uzrujavao, nisam ni okom maknuo nego samo s predjašnjom mirnoćom izjavio, da joj unapredak oduzimam pravo na svako sudjelovanje u mom poslovanju. Ona mi se nasmijala u brk i izašla iz kuće.

Stvar je u tome, da ona nije imala nikakova prava izlaziti iz kuće. Bez mene nikada!

Tako smo bili još prije vjenčanja ugovorili.

Predvečer povratila se natrag. Nisam progovorio ni slova.

Sutradan izašla je već u ranu zoru, a dan kasnije opet. Ja zaključam blagajnu i uputim se k tetkama. S njima sam naime bio prekinuo odmah poslije svatova svaki dodir; niti su one dolazile k nama, niti mi odlazili k njima. Tu se je utvrdilo, da se moja žena nije nalazila kod njih. One su me znatiželjno saslušale i nasmijale se. »Tako vam i treba!« govore su mi. No ja se od njih nisam drugome ni nadao. Tom prilikom sam mladju tetku (onu usidjelicu) potkupio sa sto rubalja, od kojih sam joj smjesta isplatio dvadeset i pet. – Dva dana kasnije evo ti je k meni.

»U stvar je upleten«, reče: »poručnik Jefimović, vaš nekadašnji pukovnijski drug«.

Ja se prestravim. Taj mi je Jefimović u pukovnji nanio najviše pakosti, a prije mjesec dana – kako je već bez stida i srama – dolazio je dvaput u zalagaonicu pod izlikom, da želi nešto založiti. Dobro se sjećam, da se je tom prilikom pokušao s mojom ženom šaliti. Onda sam pristupio k njemu i rekao mu, da se nije usudio drugi put dolaziti. Ali mi ni nakraj pameti nije tako što dolazilo. Mislio sam naprosto, da je samo drzak i nametljiv. A sada mi iznenada donosi tetka vijest, da su uročili sastanak i da cijelom stvari rukovodi neka dama prijateljica druge tetke, po imenu Julija Samsonovna, udovica pukovnika. »Tamo eto odlazi vaša žena«.

Gledat ću, da budem kraći. U svemu stojala me je ova stvar oko triste rubalja, ali je zato za dvaput dvadeset i četiri sata bilo ugovoreno, da ću stajati za vratima u pobočnoj sobi i tako prisustvovati prvome rendez-vous-u moje žene s Jefimovićem. Čekajući ovo, došlo je navečer, dan prije sastanka, do kratke, ali vrlo znamenite scene između mene i žene.

Povratila se tik prije večeri, sjela na postelju, pogledala me podrugljivo i zamahnula opet nožicom preko ćilima. Kad sam je pogledao, najedanput mi sine u glavi misao, da se je ona posljednjega mjeseca – ili bar posljednje dvije nedjelje – potpuno izmijenila i primila gotovo sasvim drugi karakter. Postala je neki divlji i neuredni stvor, neću reći bestidni, ali svakako neuredni stvor, koji je bio spreman

baciti se u ponor i koji je upravo tražio svoju propast. Priječila ju je u tom još samo njena prirodjena krotkost. Kad se jedanput ovakav stvor pobuni, pa makar i prešao mjeru, to ipak opažaš, da se sam u sebi lomi i nadvladava; pa upravo osjećaš, da mu je teško nagoditi se so svojom stidljivošću i s osjećajem pristojnosti. Poradi toga ovakove nature i iskaču iz koloseka i počinjaju čudesa, kakovima se čovjek od njih nikada ne bi nadao. Čovjek pak, koji je od naravi rdjav, polaziti će u tome laganijim korakom. Ići će možda dalje, ali će uvijek paziti na poredak i doličnost, koja će imati izgled, kao da je dotičnik nešto veće i više od nas samih.

»Je li istina, da su vas protjerali iz pukovnije poradi toga, što ste odbili jedan dvoboj?« zapita me odjedanput, a oči joj zasijevnuše.

»Istina je. Prama časničkoj presudi zamolili su me, da ostavim pukovnicu, premda sam ja još prije toga zatražio otpust«.

»Bili ste protjerani radi kukavnosti«.

»Da, presudili su me kao kukavicu. No dvoboj nisam odbio iz kukavnosti, nego poradi toga, što se nisam htio pokoriti njihovom tiranskom sudu i poći na dvoboj, gdje se nisam osjećao uvrijeđen ... Zna li vi – rekoh, ne mogavši se savladati – da se za taj posao, kad se čovjek djelotvorno ispriječi ovakovoj tiraniji i odluči primiti na svoja ledja sve posljedice ovoga otpora, iziskuje više muževnosti, nego li za ikakav dvoboj?«

Nisam se mogao uzdržati, pa sam se ovim riječima, u neku ruku, pustio u opravdavanje. Ona je medjutim samo na to i čekala, idući za mojim novim poniženjem. Zlobno se je nasmijala.

»A da li je i to istina, da ste se potom tri godine vucarili po ulicama peterburškim, prosjačili od ljudi po deset kopjejava i noćivali pod biljarima?«

»Noćivao sam dapače i na sijenu Vjazemskova azila. Priznajem, da je poslije moga istupa iz pukovnije navalilo na mene mnogo nevolje i poniženja, ali nikada moralnoga, jer sam uvijek ja sam najviše prezirao ovaj način svojega života. Bila je to samo neka omaglica moje volje, koju je izazvao očajni položaj. No sve je to bilo, pa prošlo ...

»Dakako, jer ste sada ugledan čovjek – novčar!«

S ovim je, razumije se, nišanih na moju zalagaonicu. No meni je i ovaj put pošlo za rukom, da se savladam. Razabrao sam, da gleda samo kako će me navesti na objašnjenja, koja bi me imala poniziti, pa sam – šutio. U taj tren, baš u pravi čas, zazvoni neki založnik, i ja izadjem u comptoir. Sat kasnije, kad se obukla, da izadje, stala je pred mene i rekla: »No o svemu ovomu niste mi ništa kazivali prije svadbe?«

Nisam joj ništa odgovorio, i ona je izašla.

I tako sam se sutradan našao u pobočnoj sobi, za vratima, i slušao, kako mi se kroji sudba. U džepu sam nosio revolver. Sjedila je u ogrtaču za stolom, a Jefimović stajao pred njom i kreveljio se. I sada se – (govorim ovo samome sebi na čast) – sada se dogodilo ono, što sam predviđao i slutio, da će se dogoditi ... dakako bez prave svijesti, da sam to uistinu slutio i predviđao ... Ne znam, da li se jasno izražavam ...

Dogodilo se dakle ovo. Cijeli sat slušao sam i cijeli sat prisustvovao dvoboju jedne blagorodne i poštene žene s jednom razvratnom i glupom protuhom najgorega kova. Preneražen pitao sam se: odakle ova bezazlena, krotka i neiskusna žena znade toliko toga? Ni najoštroumniji dramatičar ne bi mogao izmisliti ovakovu scenu s toliko ironije, najnevinijega smijeha i svetoga prezira, što ga u svojim grudima nosi čist čovjek proti opačini. Koliko je samo bilo duha u njezinim riječima i dosjetkama, koliko oštine u brzim odgovorima i istine u sudovima! A pored svega toga još i – rekao bih – djevičanske prostodušnosti. Njegovom ljubavnom očitovanju, njegovim kretnjama i uvjeravanju upravo se od srca nasmijala. On, koji je došao s najsurovijim namjerama, pa se ni u snu nije nadao ovolikom otporu, – sjedio je sada kao poparen. U prvi mah držao sam, da je to od nje prosta koketerija, – »koketerija pokvarenoga ali oštroumnoga stvora, koji se htio prikazati što dragocjenijim«, – ali ni govora o tome! Istina je bila jasna kao sunce, da se nije moglo ni na čas dvoumiti. Neiskusna žena mogla se odlučiti na ovaj sastanak samo iz neshvatljive i iznenadne mržnje prema meni. No čim je došlo do djela, – otvorile su joj se najedanput oči. Naprosto nije znala, kako bi me po što po to ozlojedila, no kad se je odlučila na ovaj sramotni čin, zastala je nasred puta i okrenula se natrag, jer nije mogla dalje. Pa da ovako bezgrješnu i čistu dušu, koja ima svoje ideale, prevari jedan Jefimović ili itko drugi od svjetskih protuha? Izazvao je samo smijeh. Sva istina uspravila se u

njenoj duši, a negodovanje njeno urodilo je podrugivanjem i sarkazmom. Ponavljam: vucibatina sjedila je kao poparena, namrgodila se ne govoreći ni slova, tako da sam se pobjojao, da će joj se osvetiti niskim uvredama. I opet velim (samome sebi na čast), da sam sve ovo slušao gotovo bez ikakova čudjenja. Kao da sam sve unapred znao i kao da sam baš išao za tim, da se sastanem s onim, što mi je otprije bilo poznato. Pošao sam onamo, ne vjerujući nikakvoj kleveti, premda sam turio u džep revolver – to je eto sva istina! Pa zar sam mogao o njoj i na čas posumnjati? Zašto bih je onda ljubio, zašto bih je toliko poštovao i ženio se njom? Dabome, da sam se u tom trenutku uvjerio, da me mrzi, ali sam se uvjerio i o tom, kako je čista i neporočna.

Scenu sam naprečac prekinuo otvorivši vrata. Jefimović je skočio, a ja uzeo ženu za ruku i pozvao je, da sa mnom ostavi ono mjesto. Jefimović se brzo sabra i stade smijati se zvonko i raskalašeno.

»O, proti svetim supruškim pravima ne mogu se opirati. Izvolite je samo voditi, izvolite! Ujedno izvolite« povikne za mnom – »primiti do znanja, da vam ... premda se čovjek od časti ne mora s vama biti ... stojim na raspolaganje iz obzira prama vašoj gospodji ... ako uostalom sami imate kuraže ...«

»Čuvajte se!« zaustavim se ja na vratima i na čas zadržim ženu.

Na putu do kuće nismo progovorili ni riječi. Vodio sam je ispod ruke, a ona se tome nije opirala. Dapače je bila vrlo uzbudjena, i to ne samo na putu do kuće. Kad smo se našli u sobi, sjela je na stolicu i uprla pogled u mene. Bila je blijede kao krpa. Premda su joj se usnice odmah skupile u porugijivi smiješak, oči su joj primile izraz ponosnog izazivanja, pa je ... ako se ne varam ... barem u prvi mah bila uvjerena, da ću je ubiti. No ja sam bez riječi izvadio iz džepa revolver i položio ga na stol. Pogledavala je čas u mene, a čas u revolver.

(Izvolite ovo zapamtiti: ona je ovaj revolver već prije poznavala. Kupio sam ga i napunio, kad sam otvorio zalagaonicu. Nisam naime htio držati ni velikih pasa ni jakoga slugu, kao što ga, na primjer, drži Mozer. Kod mene kuharica otvara posjetnicima vrata. Ljudi od našega zanata ne mogu ostati bez svake zaštite, pa sam zato kupio ovaj revolver. Od prvih dana, kako sam je doveo u kuću, vrlo se ona

zanimala za ovu stvarcu, pa sam joj morao objasniti i mehanizam i sistem. Nagovorio sam je jedanput, da puca i u nišan. Izvolite sve ovo zapamtiti).

Ne obazirući se dalje na njezin prestrašeni izgled, legao sam napolak obučen na postelju. Bio sam vrlo umoran. Moglo je biti već jedanaest sati. Ona je ostala, ne mičući se sa svoga mjesta, onako još gotovo čitav sat. Onda je ugasnula svjetlo i legla – takodjer napolak obučena – na divan. Prvi put nije spavala sa mnom. Izvolite i ovo zapamtiti!

6. Strašna uspomena.

Sada dolazim na jednu strašnu uspomenu ...

Probudio sam se ujutro, mislim, oko osam sati. U sobi je bilo gotovo već sasvim vidno. Razbudio sam se do potpune svijesti i otvorio oči. Ona je stajala kraj stola i držala u rukama revolver. Nije opazila, da sam se probudio i da je promatram. I odjedared razaberem, da se uputila prama meni s revolverom u ruci ... Brzo zatvorim oči i pričinih se, kao da tvrdo spavam. Ona se prikuči postelji i nadvije nada mnom. Sve sam čuo. Premda je nastala potpuna tišina, ja sam čuo i tišinu

U tom trenutku grčevito se maknem i proti svojoj volji otvorim oči. Gledala mi je ravno u oči, a revolver bio već na mojoj sljepočici. Naši se pogledi sukobiše. Nismo se gledali duže od jednoga trena. A onda ja upnem svu svoju snagu, da ponovno sklopim oči i odlučim ne otvarati ih više i ne micati se, makar se ne znam što sa mnom dogodilo.

Uistinu događa se kadikad, da čovjek i u najtvrdjem snu odjedared otvori oči, pa i glavu pridigne na čas, ogleda se po sobi, a onda opet besvijesno položi glavu na jastuk i zaspi, ne sjećajući se više ničega. Kad sam dakle – pošto su se sukobili naši pogledi i ja osjetio revolver tik do sljepočice – opet zatvorio oči i umrtvio se kao da sam u najvećem snu, ona je svakako mogla vjerovati, da uistinu spavam i da nisam ništa vidio, s tim više, što joj se moralo pričiniti sasvim nevjerojatnim, da bih ja - vidjevši ono, što sam vidio – u takovom času mogao ponovno zaklopiti

Svakako je bilo nevjerojatno. No uza sve to mogla je naslutiti istinu, – to mi je eto istoga trenutku sijevnulo u mozgu. Oh, koliki su osjećaji i kolike misli zastrujile cijelim mojim bićem u tom kratkom trenutku! Kako je snažan elektricitet ljudske misli! U tom času (bar sam ja tako mislio), ako je pogodila istinu i znala, da ne spavam, nego da sam spreman poći i u smrt, – morala joj se trgnuti ruka ... Predjašnja odluka trebala se razbiti o novom, neobičnom utisku.

Ljudi pripovijedaju, da onaj, koji se nadje na kakovoj visočini, nehotice osjeti volju, da se baci u bezdan. A ja mislim, da su se počinila

već mnoga ubijstva i samoubijstva samo poradi toga, što se je revolver našao pri ruci. I tu je bezdan, strmina od četrdeset stupnjeva, pa čovjek ne može da se ne omakne, nego ga neka neobuzdana sila goni da spusti kokota ... Bilo kako mu drago, već sama slutnja, da sve gledam, sve znam i sa šutnjom očekujem smrt od njene ruke, – morala ju je zadržati na strmini.

Tišina se produžila, a ja odjedared osjetio na sljepočici, na kosi, hladni dodir željeza ...

Pitate me: da li sam se nadao kakvu spasu? Odgovaram vam, kao pred samim Gospodom Bogom: nisam imao više nikakove nade osim možda, koliko bi iznosilo jedan od sto. Zašto sam dakle, pitate, primao od nje smrt? No ja opet vas pitam: što će mi život, na koji je ljubljena žena položila oružje? Osim toga osjećao sam u najdubljoj dubini svojega bića, da je u tom trenutku medju nama tekao dvoboj na život i smrt, strašni dvoboj s istom onom »kukavicom«, što su ga drugovi poradi »kukavnosti« izgurali iz svoje sredine. Ja sam to dobro znao, a znala je i ona, ako je pogodila istinu, da – ne spavom.

Može biti, da to i nije bilo baš sasvim ovako, pa može biti, da sve to i nisam mislio u onom trenutku, al je svakako moglo ovako biti i bez mišljenja, jer ja kasnije nisam ništa drugo radio, nego cijeloga svoga života samo o tom mislio.

No vi ćete sada opet pitati: zašto je nisam spasio od zločinstva? , ja sam se i sam to već hiljadu puta pitao, – svaki put, kadgod sam se s hladnošću u hrptenjači sjećao ovoga trenutka. Moja se je duša u ono doba nalazila u mračnom očajanju: propadao sam, sâm sam propadao, pa koga bih još mogao spasavati? A po čemu vi sudite, da bih ja u ono doba uopće htio ikoga spasavati? Po čemu se može znati, što sam ja onda mogao osjećati?

Moja je svijest bila previše budna; sve je kuhalo i vrelo u meni. Časovi su prolazili, a vladala mrtva tišina ... Ona je još uvijek stajala nada mnom, i odjedared zastruji mojim žilama – nada ... Brzo otvorim oči: bila je izašla iz sobe. Pridignem se u postelji. Ja, – ja sam pobijedio, a ona je ostala na sve vijeke poražena!

Pošao sam k samovaru. Nalazio se je uvijek u prvoj sobi, a čaj je uvijek ona sama točila. Sjednem za stol i bez riječi primim čašu, koju

mi je ono davala. Za pet časaka pogledam u nju. Bila je strašno blijeda, još bljedja nego jučer, i gledala je u mene. I odjedared – odjedared, kad je opazila, da je promatram, razvuče svoje blijede usne na blijed posmijeh s bojažljivim pitanjem u očima ... Ona se, rekoh u sebi, još uvijek nalazi u dvoumici, pa se pita: »Zna li ovaj čovjek ili ne zna? Da li je vidio ili nije?« – No ja ravnodušno otkrenem glavu na drugu stranu.

Poslije čaja zaključam blagajnu i odem na tržište, da kupim jedan željezni krevet i jedan zaslon. Kad sam se povratio, naložio sam, da se krevet postavi u prvoj sobi, a zaklonom odijeli od mene. Krevet je bio za nju, ali joj nisam rekao ni riječi. No ona je i bez riječi shvatila po tom krevetu, da sam »sve vidio i da sve znam«. Preko noći ostavio sam revolver na stolu, kako sam to uvijek radio. Kasno u noći legla je šuteći u svoj novi krevet. Naš je brak bio razriješen. »Bila je pobijedjena, ali joj još nije bilo oprošteno«. Noću je fantazirala, a ujutro ju je spopala jaka vrućica. Odležala je šest nedjelja.

Drugo poglavlje

1. Ponosni snovi.

Lukerija mi je čas prije izjavila, da neće dulje ostati kod mene, nego će otići, čim barinju (gospodju) pokopaju. Klečeći molio sam se pet časova, a htio sam se moliti čitav sat, ali su me zaokupljale neprestano druge misli. Same bolesne misli i bolesna glava, pa kako ću se ovakav moliti? Bio bi i grijeh ... Čudno je i to, da ne mogu spavati. U velikoj boli, prevelikoj boli čovjeku se iza najtežih časova uvijek spava. Oni, koje osudjuju na smrt, spavaju – kako se kaže – posljednje noći najčvršćim snom. Pa tako i treba, tako traži narav, jer bi ih inače ostavile sile ...

Legao sam na divan, ali nisam mogao usnuti.

Šest nedjelja njegovali smo je dan i noć: – ja, Lukerija i bolničarka, koju sam ja najmio iz bolnice. Novca nisam žalio, nego sam upravo osjećao potrebu, da trošim za nju. Doktoru Schröderu, kojega sam naročito pozvao, plaćao sam deset rubalja po viziti. Kad je došla k svijesti, gledao sam, da joj što manje izlazim pred oči. Ne znam ni sam, zašto sve ovo opisujem ne dugo i široko ... Kad je konačno ustala iz postelje, tiho je i šuteć sjela u mojoj sobi za posebni stolić, što sam joj ga takodjer u to doba kupio ... Moram priznati, da smo odsad savršeno šutjeli; to jest, katkada smo i progovorili po koju riječ, ali samo o ravnodušnim stvarima. Ja sam, razumije se, s namjerom mučao, ali sam sasvim dobro opažao, da je i ona bila sretna, kad nije morala trošiti ni jedne izlišne riječi. To mi se za nju činilo sasvim naravnim: »Previše je potresena i previše pobijedjena«, mislio sam u sebi, »pa je treba malo pustiti, da zaboravi i da se privikne«. Na taj način mučali smo oboje, a ja sam se u duši spremao za budućnost. Mislio sam, da je i ona isto to radila, pa je za mene bila osobito zanimijva stvar pogadjati: o čemu sada u sebi može promišljati?

Velim samo ovo: nitko pod nebom ne može zamisliti, koliko sam pretrpio, dok sam za njene bolesti bdio nad njom. Uzdisao sam i uzdahe svoje skrivao čak i pred Lukerijom. Nisam mogao zamisliti, ni u samom načelu dopustiti, da bi ona mogla umrijeti prije nego što sve sazna. No kad je preturila opasnost i kad joj se je zdravlje pomalo stalo vraćati, ja sam se – sjećam se toga još sasvim dobro – brzo i potpuno umirio. Malo zatim odlučio sam što dalje odložiti našu »budućnost«, pa da ostane sve, kako je i prije bilo ...

Tu se eto sa mnom dogodilo nešto sasvim čudno i neobično. Ne mogu drugačije označiti nego: – triumfirao sam, pa me je i sama ova spoznaja sasvim udovoljavala. U tome je prošla i zima. Što se mene ticalo, bio sam sretan i zadovoljan kao nikada prije ... pa sam tako ostao i cijelu zimu.

Vidite: na mom životu ležalo je strašno spoljašnje prokletstvo, koje me je sve do toga vremena (t.j. do moje katastrofe sa ženom) strašno davilo i danju i noću: – bio je to gubitak moje reputacije i istup iz pukovnije. U dvije riječi: nada mnom se izvršila tiranska nepravda. Istina, drugovi me nikada nisu marili poradi moga teškoga karaktera, a može biti i poradi moga smiješnoga karaktera, premda se u životu vrlo često dešava, da se ono, što je za vas veliko i uzvišeno, vašim drugovima – budi iz kakova razloga – čini smiješnim. , mene nisu nikada ni u školi marili. Ni Lukerija me ne voli. Onaj događaj u pukovniji, makar i bio posljedicom nesimpatije prema meni, bio je na svaki način slučajan. Dodajem još, da nema ništa bolnije i nesusnije, nego propasti po slučaju (koji je mogao upravo tako doći kao i ne doći) u nesretnom sklopu prilika, koje su se isto tako mogle raspliniti poput oblaka. Inteligentnoga čovjeka to upravo ponizuje.

U stvari je bilo ovo:

Za medjučina u kazalištu izašao sam u buffet. Husarski poručnik A-v dodje takodjer i stade pripovijedati drugoj dvojici husara dosta glasno (barem tako, da su ga mogli čuti svi ostali nazočni časnici i općinstvo), da je kapetan naše pukovnije, po imenu Bezumcev, podigao u koridoru sablazan, i da je – po svoj prilici pijan. Razgovor se dalje o tome nije nastavljaao, jer, prvo, kapetan Bezumcev nije bio pijan, a drugo, sablazan nije bila nikakova sablazan. Husari predjoše na drugu temu i stvar bi se time završila, da se sutradan nije saznala u našoj

pukovnji, pa se ujedno pročulo i to, da se u buffetu u to doba od časnika naše pukovnije nije nalazio nitko osim mene, pa kad se je poručnik A-v nedolično izrazio o našem kapetanu Bezumcevu, da nisam pristupio poručniku i da ga nisam pozvao na red doličnom opomenom. Pitam ja sada: iz kojega razloga bih ja to imao učiniti? Ako je on imao zub na Bezumceva, bila je to njihova sasvim privatna stvar i što bih se ja u nju imao upletati? Medjutim su moji pukovnijski drugovi pronašli, da stvar nipošto nije bila privatna, nego da se doticala cijele pukovnije, pa budući da sam od časnika naše pukovnije jedini ja bio nazočan, to sam – po njihovu sudu – dokazao svim drugim časnicima i općinstvu, koje se nalazilo u buffetu, da u našoj pukovnji ima časnika, koji nisu osobito osjetljivi ni na čast svoje pukovnije, ni na svoju ličnu ... Ja se nisam mogao suglasiti s ovim shvaćanjem. Natuknuli su mi, da bih još sve mogao popraviti, ako se makar i kasnije »formalno razračunam« s A-vim. No ja to nikako nisam htio, pa budući da sam bio razdražen, odupro sam se s ponosom ... Odmah sam nato dao ostavku, i to vam je eto čitava historija!

Izvana sam se pokazivao ponosit, a u duši bio sam shrvan: – bolesne volje i bolesna duha. U to doba još je nadošlo, da je sestrin muž u Moskvi protratio naše malo imanje, pa sam tako i ja bio lišen svojega dijela. Našao sam se bez kopjejke na ulici. Mogao sam doduše primiti civilnu službu, ali je nisam primio: – poslije sjajne uniforme nisam mogao uzeti kakvugod željezničarsku službu. Kad je već moralo doći do sramote u mom životu, pa dobro, neka dodje ... što veća, to bolja ... i tako sam se odlučio.

Nato su došle tri godine mračnih uspomena i azil Vjazimskoga ... No prije podrug godine umrla je u Moskvi jedna bogata starica, moja kuma na krstu, pa je – sasvim neočekivano – meni, kao i svoj svojoj kumčadi, ostavila po tri hiljade rubalja. To me je nagnalo na domišljanje, pa sam riješio svoju sudbu. Odlučio sam se na zalagaonicu ne brinući se ništa o tome, što će kazati ljudi: – najprije novac, rekoh, a onda kućno ognjište i – nov život daleko od starih uspomena. Eto, to mi je bila osnova! No uza sve to mučila me je mračna prošlost i zauvijek izgubljena reputacija, koja mi je izlazila pred oči svaki sat i svaki čas moga života.

Onda sam se oženio. Da li je bilo slučajno ili nije, – ne znam. Na svaki način mislio sam, kad sam je uvodio pod svoj krov, da dovodim druga, jer mi je drug trebao više nego li išta. No jasno sam razabirao, da se ovaj drug morao najprije pripremiti, odgojiti i pobijediti. A kako bih mogao išta od jedanput objasniti ovom šesnaestgodišnjem i predubijedjenom djevojčetu? Kako bih je na primjer, mogao – da slučajno nije nadošla strašna ona katastrofa s revolverom – uvjeriti, da nisam nikakova kukavica i da su me u pukovnji nepravedno obijedili poradi kukavnosti? No katastrofa je došla upravo u najzgodniji čas. Kad sam održao revolver na sljepočici, osvetio sam se svoj svojoj mračnoj prošlosti. Pa ako to i nije nitko drugi saznao, saznala je ona, a ona je za mene bila sve, sva nada moje budućnosti. Ona je bilo jedino biće, što sam ga pripremao za sebe, pa drugoga ne bih ni trebao, a – ona je sve saznala. Saznala je barem to, da se je s nepravom priklonila mojim dušmanima.

Ova me je misao umirivala. U njenim očima nisam više mogao biti podlac, nego možda samo osobenjak, ali mi ni to – iza svega, što se je dogodilo – ni najmanje nije bilo nepoćudno. Osobenjaštvo nije nikakav porok, naprotiv, ono se gdjekada sviđja ženskinju. Jednom riječju: s namjerom sam odgadjaio riješenje. Ono, što se je dogodilo, bilo je zasad sasvim dovoljno za moje umirenje, pa je sadržavalo u sebi množinu slika i grad je za moje snove. U tome i jest sva nepriličnost, što sam snatrilac. Mene su udovoljavali moji snovi, a za nju sam se nadao, da će počekati ...

Tako je prošla cijela zima kao u očekivanju nekoga događaja. Volio sam je kradom promatrati, kad je sjedila za svojim stolićem. Zabavljala se nekim ručnim radom, šila rubeninu, a navečer čitala knjige, koje je uzimala iz moga ormara. Izbor knjiga u mom ormaru morao je u neku ruku govoriti u moju korist.

Nije izlazila gotovo nikada. Predvečer i poslije objeda vodio sam je uvijek na šetnju. Za šetnje nismo sasvim onako mučali kao prije. Ja sam se naročito trudio, da ne izgleda kao da s namjerom mučim i kao da medju nama vlada potpuno suglasje, ali – kako sam već spomenuo – ipak smo gledali, da ne trošimo izlišnih riječi. Ja sam to namjerice činio, a za nju sam držao, da joj se mora »dati vremena«. Jedno jedino udarilo mi je u oči: – dok sam ja nju cijele zime ispod oka promatrao, nisam ni

jedanput opazio, da bi ona pogledala na mene. Objašnjavao sam to sebi njenom bojažljivošću. Imala je izgled tako krotke blagosti i tolike slabine poslije bolesti ... Ne, rekoh u sebi, bit će pametnije da počekaš, pa će ona od jedanput »sama prići k tebi ...« Ova me je ideja upravo očarala. Još ću nešto dodati: – kadikad nekako sam sam sebe podžarivao i zaista doveo svoj um i duh do toga, da sam je gotovo mrzio. Tako je to potrajalo neko vrijeme. Ali se ova mržnja nije mogla na duže vrijeme u meni ugnijezditi. Osjećao sam u duši, da je moja mržnja ipak izvještačena. Dapače ni onda, kad sam razrušio naš brak – kupivši željezni krevet i zaklon – ni onda nisam mogao u njoj gledati prestupnicu. I to ne, može biti poradi toga, što bih lakoumno sudio ovakove prestupke nego poradi toga, što sam joj od prvoga dana bio odlučio sasvim oprostiti, dapače još i prije nego što sam kupio krevet! To je doduše malko teško razumjeti, jer sam ja u moralnom pogledu užasno strog ... Naprotiv, u mojim očima bila je ona tako pobijedjene, tako ponižena i tako uništena, da mi se je po katkad upravo smilila, premda me je misao o njenom poniženju ipak udovoljavala. Da, da! Svidjala mi se ideja o našoj nejednakosti u moralnom pogledu ...

Zimus sam namjerice učinio mnogo dobročinstva. Dvojici sam napolak oprostio kamate, a jednoj sirotici posudio novaca bez ikakova zaloga. Svojoj ženi nisam ništa kazivao, jer dobročinstva nisam činio može biti poradi toga, da bi ona za njih saznala, no spomenuta je sirotica sama došla, da mi zahvali; i nije mnogo trebalo, da preda mnom padne na koljena. Na taj se način pročulo, pa mi se pričinilo, da je moja žena saznala o cijeloj stvari s velikim zadovoljstvom.

Medjutim se i proljeće približilo. Bilo je već oko sredine mjeseca travnja, kapci su bili s prozora poskidani, a sunce je stalo bacati sjajne zrake u nage mučaljive sobe. No koprena je bila na mojim očima i zastirala mi um. Ona grozna, tajanstvene koprena! Kako je samo došlo do toga, da mi je mrena odjedanput pala s očiju i ja iznenada progledao i sve razumio? Da li je bio slučaj ili je prispio čas? Je li možda sunčana zraka u mom otupljelom mozgu užegla misao i slutnju? Ne! Nije tu bilo ni misli ni slutnje, nego je iznenada zaigrala ona žilica, koja je tako dugo bila umrtvena, pa sada oživjeta i svu moju uspavanu dušu ozarila i potresla moj djavolski ponos. Upravo sam skočio sa stolice! Došlo je do toga sasvim iznenada. Dogodilo se predvečer, oko pet sati ...

2. Koprena je odjedanput pala.

No, samo dvije riječi prije uvoda!

Još prije dva mjeseca udarila mi je u oči njena neobična zamišljenost. Nije to bila samo mučaljivost, nego upravo duboka zamišljenost. Opazio sam to sasvim iznenada. Sjedila je nadvijena nad svoj ručni rad, pa nije ni opazila, da je promatram. I tu me je porazila njena slabunjavost i mršavost. Lice joj je bilo tako blijedo i usnice tako blijede! Pa još ona neobična zamišljenost, koja me je upravo frapirala. Još sam i prije gdjekad slušao njezin suhi kašalj, naročito noću. Odmah sam ustao i pošao Schröderu, da ga pozovem k nama. Njoj nisam ništa govorio.

Schröder dodje sutradan. Ona je bila vrlo iznenadjena, pa je pogledavala čas u mene, a čas u Schrödera. »Tà sasvim sam zdrava!« reče nasmiješivši se svojim neodredjenim smiješkom. Schröder ju nije mnogo pregledavao (ovi doktori znaju često biti površni od same umišljenosti), nego mi je u drugoj sobi rekao samo toliko, da stvar nije opasna, pa da joj je ona slabost ostala još od bolesti, ali da možda ne bi bilo rdjavo, kad bi s proljeća pošla kudgod na more ili – ako to ne bi išlo – malo na selo. Jednom riječju: nije kazao ništa, nego da je slaba ili tako nešto slično. Kad je doktor otišao, rekla mi je, pogledavši me vrlo ozbiljno:

»Zaboga, sasvim sam zdrava, sasvim«.

No čim je ovo izgovorila, zacrvenjela se od stida. Da šta bi drugo moglo biti, nego stid? , sada dobro razumijem: – stidjela se, što sam joj ja još uvijek muž i što se brinem za nju kao pravi muž. Ali u ono doba shvaćao sam onu crven kao ukroćenost. (Koprena! Koprena mi je zastirala vid!)

I ... mjesec dana kasnije, oko pet sati, za vedrog travanjskog dana ... sjedio sam mirno u blagajni i računao. Kadli odjedanput začujem, da ona u drugoj sobi za ručnim radom sasvim tiho... pjeva! Ova novost upravo me je potresla, pa ni do dana današnjega ne mogu da shvatim. Prije toga nisam je gotovo nikada slušao pjevajući osim sasvim prvih

dana, kad sam je doveo, i kad smo još mogli biti objesni i pucati u nišan ... U ono doba bio joj je glas još dosta jak i zvonak, pa iako nije bio školovan, ali ipak vrlo prijatan i zdrav. A sada joj je pjesma izlazila iz grla slabašno, o, ne mislim, što je bila melankolična (bila je neka romanca), nego joj se u glasu razabiralo nešto razbijeno i prepuklo, kao da joj se glasić ne može pravo da snadje, pa da je i sama pjesma bolesna. Pjevala je u pô glasa, ali joj se odjedanput prebi je glas, kad je htjela da podje u visinu. Bijedni glasić ... tako se žalosno prebio. Ona se zakašlje, pa onda ponovno zapjeva sasvim tiho ... tiho ...

Moje će vam se uzbuđenje možda pričiniti smiješnim, pa nitko nikada neće shvatiti zašto sam se zapravo toliko uzбудio. Ne, još je nisam pravo žalio ... bilo je to nešto sasvim drugo. U prvi mah, ili bar u prvim časovima, spopalo me je neko neobično neshvaćanje i čudjenje, da, upravo neobično i strašno čudjenje, koje je bilo boležljivo i gotovo osvetoljubivo: – »ona pjeva, pa još u mojoj nazočnosti! Zar je zaboravila na mene, što li?« Preneražen, ostao sam sjedeć na svom mjestu. A onda sam se odjedared digao, uzeo kapu i izašao napolje, ne misleći pravo, što radim. Barem ne znam, zašto sam izlazio i kamo sam se bio zaputio. Lukerija mi je pružala ogrtač.

»Pjeva«, rekoh nehotice služavki. Ona me nije poimala, nego me je gledala i čudila mi se. Uostalom bio sam uistinu nepojmljiv.

»Pjeva li sada prvi put?«

»Ne, nego pjeva višeput, kad vas nema kod kuće«, odgovori Lukerija.

Svega se sjećam. Sišao sam niza stepenice, izašao na ulicu i pošao ravno ne znajući kamo. Došao sam do ugla, zastao i oštro se zagledao u neku točku. Prolazili su pokraj mene, gurali me, no ja nisam ništa osjećao. bozvao sam jednog izvoščika i naložio mu, da me odveze do »Policajnoga mosta«. Zašto baš donde, ne znam ni sam. Onda sam odjedanput izašao iz kočije i dao izvoščika dvadeset kopjejaka dobre ruke.

»Evo, što sam ti narušio mir!« rekнем i besmisleno se nasmijem, ali mi se u srcu iznenada porodi neki zanos.

Okrenem kući, ubrzavajući korak. Bijedna, prepukla i prebijena nota ponovno je zazvonila u mojoj duši. Ostavio me dah. Padala, padala je koprena s mojih očiju! ... Kad je mogla zapjevati u mojoj nazočnosti, onda je to znak, da je na mene zaboravila ... To je bilo jasno i grozno. Moje je srce to osjećalo. No zanos je ispunjavao moju dušu i nadvladavao strah. O, ironijo sudbe! Ništa drugo nije bilo, niti je moglo biti u mojoj duši cijele zime osim spomenutoga zanosa, no gdje sam ja bio cijele ove zime? Jesam li ja bio u svojoj duši ... Pretrčao sam stepenice, pa ne znam, nisam li ušao smeten? Sjećam se samo toliko, da se pod zaljuljao poda mnom kao more, a ja zaplovio strujom. Ušao sam u sobu. Ona je sjedila na predjašnjem svome mjestu i šila nadvivši glavu nad svoj ručni rad, no – više nije pjevala. Pogledala me površno i ravnodušno, ali to nije bio pravi pogled, nego samo gesta, obična i mehanična, kao da je makar tko ušao.

Pošao sam ravno prama njoj i sjeo kao lud jak na stolicu, sasvim pokraj nje. Ona me brzo pogleda, kao da sam je prestrašio: – bio sam joj uhvatio ruku. Ne sjećam se, što sam joj kazao, t.j. što sam joj htio kazati, jer nisam mogao pravo ni govoriti. Glas mi se je neprestano kidao i nije mi se pokoravao. No ja nisam ni znao, što bih govorio, – samo me je dah ostavio.

»Hajde, da govorimo ... znaš ... reci makar što!« – iznenada izmucam nešto glupo. No, što mi je u taj mah bilo stalo do umnosti? – Ona opet zadrhće i trgne se od mene u velikom strahu, gledajući mi ravno u lice. No odjedared ukaže se u njenim očima strogo udivljenje. Da, upravo udivljenje i strogo! Raskolačenim očima gledala me je. Njena strogost i ono strogo udivljenje upravo su me smrvili: – »Tako dakle, ti još tražiš i ljubavi! Ljubavi?« zapitalo me nešto iz toga udivljenja, iako je ona šutjela. Ja sam sve pročitao iz njenih očiju, – sve! Sve se u meni potrese i ja se bacim pred nju na koljena. Da, upravo sam joj pao pred nage. Ona hitro skoči, no ja je svom svojom snagom zadržim za ruke.

I potpuno sam shvatio svoj očaj, o, potpuno sam ga shvatio! Ne znam, hoćete li mi vjerovati, ali je u mom srcu kipio zanos s tolikom neobuzdanošću, da sam mislio, umrijet ću na mjestu. U očaju i u sreći stao sam ljubiti njezine noge. Da, u sreći, u bezmjernoj i beskonačnoj sreći, i sve to u potpunom shvaćanju mojega beznadnoga očajanja.

Plakao sam, kazao nešto, ali nisam mogao govoriti. Strah i udivljenje izmijenili su se odjedanput u njoj nekom zabrinutom mišlju, strašnim nekim pitanjem, pa me je nekako čudno pogledala, gotovo div je, htjela je nešto nabrzo shvatiti, i – nasmiješila se. Strašno se sramila, što sam joj ljubio noge, pa ih je podvlačl i la, no ja sam onda stao ljubiti mjesto, na kojemu joj je stajala noga ... Ona je to vidjela i odjednom se uzela sramiti (znate ono, kad se ljudi stanu smijati od srama). U tom trenutku nastupi histerija, vidio sam sasvim dobro, ruke su joj počele podrhtavati, – no ja o tome nisam promišljavao, nego sam neprestano šaputao da je ljubim i da neću ustati: – »daj da poljubim tvoju opravu ... ovako ću te cijeloga života moliti« ... Ne znam i ne sjećam se više, – no odjednom je zajecala i potresla se ... strašan nastup histerije! Bio sam je prestrašio ...

Onda sam je prenio na postelju. Kad je nastup prošao, pridigla se na postelji i onako izlomljena, kako je izgledala, uzela je moje ruke i zamolila me, da se umirim: »Pustite to, ne mučite se, umirite se!« – i opet uzme plakati. Cijele te večeri nisam odlazio od nje. Govorio sam joj, da ću je povesti u Boulognesur-Mer, da se kupa u moru, i to odmah, ili najkasnije za dvije nedjelje; da joj je glasić tako prebijen, da sam je slušao malo prije; da ću zatvoriti zalagaonicu i Dobronravovu prodati, da će se »sve iznova započeti, ali najprije – u Boulogne, u Boulogne!« – No ona je slušala i bojala se. Sve se više i više bojala. No za mene nije bila to glavna stvar, nego to, da sve neobuzdanije klečim pred njenim nogama i da mogu cjelivati zemlju, na kojoj je stajala njena noga i moliti joj se: »ništa drugo, ništa drugo neću od tebe moliti«, ponavljao sam svaki čas, – »ne odgovaraj mi ništa i ne zamjećuj me nikako, nego samo dopusti, da te smijem iz prikrajka promatrati; učini me svojim robom, svojim psetom« ... A ona je plakala.

»Mislila sam, da ćete me ostaviti, da ovako živim« izustila je odjednom proti svojoj volji, tako da možda ni sama nije opazila, kako govori, a međjutim, – o, to je bila najglavnija i najkobnija njena riječ, a za mene najrazumljivija, pa mi je s njom upravo prekosila srce nožem! – Sve mi je ta riječ objasnila, sve, no dok se je ona nalazila preda mnom, pred mojim očima, ja sam se još uvijek nesuzdrživo nadao i bio vanredno sretan. , ja sam je one večeri strašno umarao, što sam dakako sasvim dobro uvidjao, no uvijek sam se nadao, da ću sve to odmah

popraviti. Napokon, u noći, bila je već sasvim malaksala, pa sam je nagovorio, da legne spavati, i ona je za čas zaspala. Očekivao sam, da će buncati u snu, i buncala je, ali sasvim malo i sasvim tiho. U noći sam ustajao svaki čas i tiho u papučama išao, da je promatram. Lomio sam ruke nad njom, gledajući ono bolno stvorenje na onom bijednom počivalištu, u željeznom krevetu, što sam joj ga kupio za tri rublja ...

Kleknuo sam na koljena, ali se nisam usudio poljubiti joj nogu, dok spava (bez njena dopuštenja!) ... Htio sam se moliti Bogu, ali nisam mogao: skočio sam opet. Lukerija me je u čudu gledala i neprestano dolazilo iz kuhinje. Onda sam otišao k njoj i rekao joj, da legne spavati. Sutra će, rekoh, početi nešto »sasvim drugo«.

I sam sam u to vjerovao slijepo, bezumno i strašno! Ah, zanos, zanos me je svega zalio. Očekivao sam jedino drugi dan. Glavna je bila stvar, da nisam vjerovao ni u kakovu nesreću uza sve teške simptome. Zdravi razbor nije mi se još sasvim povratio uza sve raskidanje koprene, pa mi se još dugo, vrlo dugo, nije povratio. , ni do dana današnjega, ni do dana današnjega!! Pa i kako bi mi se mogao povratiti u ono doba, gdje je još bila u životu i ona preda mnom, i ja pred njom? »Sutra će se probuditi, i ja ću joj onda sve reći, a ona će sve razumjeti!« – Eto, to je bilo tadašnje moje mišljenje, jednostavno i jasno, pa prema njemu onda i zanos! Glavna je stvar bila put u Boulogne. I neprestano sam nekako mislio da je, da je Boulogne – sve, i da će se u Boulognu nešto odlučno završiti. »U Boulogne, u Boulogne!« I s bezumnošću očekivao sam sutrašnji dan.

3. Predobro shvaćam.

A prošlo je tek nekoliko dana odonda – pet! – u svemu pet dana, od prošloga utornika. Ne, ne, – da je samo još malo počekala, i ... i ja bih rastjerao tminu. – Zar se nije bila već i sama dosta umirila? Sutradan me je slušala već sa smiješkom, uza svu svoju zbunjenost ... Pa u tome je i bila stvar: ona je cijelo to vrijeme, svih pet dana, bila ili zbunjena ili se je sramila. Pa se je i bojala, ah, ona se je strašno bojala! Dopuštam, i ne mislim nikako protusloviti kao kakav ludjak: bojala se je ... Pa i kako se ne bi bojala? Tà bili smo se već toliko otudjili jedno od drugoga i odučili se, pa onda odjedanput sve ono ...

Dalje nisam pazio na njezin strah, jer mi je svitala nova budućnost! ... Istina je, zacijelo je istina, da sam u nečemu pogriješio, a bit će da sam i u koječemu drugome pogriješio. Odmah sutradan, čim smo se probudili (bila je srijeda) učinio sam veliku pogrešku: – učinio sam je iznenada svojom prijateljicom i pouzdanicom. Previše sam se požurio, previše ... no ispovijed je bila potrebna. Ali, što to velim »ispovijed«? Bilo je to kud i kamo više! Nisam pred njom skrivao ni ono, što sam sam pred sobom cijeloga svoga života skrivao. Otvoreno sam joj priznavao, da sam cijele zime bio uvjeren o njenoj ljubavi. Objasnio sam joj, da je zalagaonica bila samo posljedica moje prebijene volje i moga skršenoga duha; lična moja ideja, kojom sam mislio sam sebe kazniti i mučiti. Objasnio sam joj, da sam ono na čas zaista izgubio srčanost, jer sam takova značaja i nepovjerenja prama samom sebi: – Okolina me je bila uništila, buffet me je uništio. Bojao sam se, da se ne pričinih smiješan: »kako ću odjednom istupiti i zatražiti od husara objašnjenje? da se ne bi prikazalo glupim?« Nisam se bojao dvoboja, nego samo, da se »ne pričinih glupim« ... No kasnije nisam više to htio priznavati, pa sam zato mučio sve ljude oko sebe, i nju sam zato mučio, pa sam se i oženio njom, samo da je zato mogu mučiti. Uopće govorio sam cijelo vrijeme kao u vrućici. Ona me je uhvatila za ruku i molila me, da prestanem: »Vi pretjerujete ... i sami sebe mučite«, – pa opet uzme plakati i opet je gotovo spopadne nastup! Neprestano me je molila, da više o tom ne govorim i ne budim svojih uspomena.

Nisam se osvrtao na njene molbe ili sam se na njih osvrtao vrlo male: – mislio sam na proljeće i na Boulogne! Tamo je sunce, tamo naše novo sunce, – i samo sam o tome govorio. Zaključao sam blagajnu i stvari predao bobronravovu. Predložio sam joj iznenada, da sve raspoklanjamo sirotinji osim osnovne one tri hiljade, koje sam dobio od kume i s kojima bismo pošli u Boulogne. A – »onda ćemo se«, rekoh, »povratiti i započeti novi i radini život« Pri tome je i ostalo, jer ona nije ništa odgovarala ... samo se je smiješila. I rekao bih, da se smiješila više iz delikatnosti, jer me nije htjela ozlojedjivati. Razabirao sam, da joj dosadjujem, i nemojte misliti, da sam bio toliki egoist, da ne bih toga razabirao. Sve sam razabirao, sve do najsitnije crtice, sve sam gledao bolje od ikoga drugog. Sav mi je moj očaj stajao raskriven pred duševnim okom.

Govorio sam samo o sebi i o njoj. I još o Lukeriji. Pripovijedao sam joj, da sam plakao ... ja sam i mijenjao govor i nastojao, da se određenih stvari ni riječcom ne dotaknem. I ona jeoživiljavala, jedanput dvaput, – sjećam se toga vrlo dobro! Zašto sada opet govorite, da sam sve razabirao, a ništa ne vidio? O, samo da se ovo nije dogodilo, sve bi se to uredilo i sve popravilo! Zar mi nije još prije tri dana pripovijedala, kad smo počeli razgovarati o lektiri, što ju je zimus pročitala, – smijala se i pripovijedala, kad se je sjetila Gil-Blasova prizora s nadbiskupom od Granade? I kako se još djetinjskim smijehom smijala, onim milim, kojim se je smijala još prije udaje (samo trenutak, samo trenutak!) – Kako sam se radovao! Uostalom, vrlo sam se začudio onoj stvari s nadbiskupom: – dakle je još zimus, dok je ovdje sama sjedila, nalazila u sebi toliko duševnoga mira i zadovoljstva, da se je mogla smijati tome remek-djelu? Dakle se bila počela sasvim umirivati i vjerovati, da ću je ostaviti da ovako živi ... »Mislila sam, da ćete me ostaviti, da ovako živim«, – govorila je još onoga utornika. Oh, fantazijo desetgodišnjega djevojčeta! I zaista je vjerovala, da ću je ostaviti, da ovako živi: Ona za svojim stolom, a ja za svojim – sve do šezdesete godine. I odjedanput – iskrsavam ja, muž, koji treba i ljubavi! Koliki nesporazum, kolika sljepoća!

Pogrješka je bila i to, što sam sa zanosom pogledavao na nju; trebao sam se obuzdati, jer ju je moj zanos prestrašio. No ipak sam se obuzdavao i nisam više cjelivao njene noge. Ni jedan jedini put nisam

pokazivao, da sam ... no, da sam muž, – o, ni u snu nisam na to pomišljao, nego sam se samo molio! ...

Ali nisam mogao baš ni sasvim mučati, nego sam govorio. Rekao sam joj odjedared, da uživam u njenom govoru, pa da ju duševno smatram mnogo obrazovanijom i razvijenijom od samoga mene. Ona je nato pocrvenjela i malo smeteno rekla, da pretjerujem. Tu sam, u svojoj gluposti – jer se nisam mogao suzdržati – pripovijedao, kako sam bio zanešen, dok sam ono za vratima slušao njenu djevičansku borbu s onom protuhom i kako me je oduševljavao njen razbor, njeni duhoviti odgovori pored sve djetinjske prostodušnosti. Ona se potresla od glave do pete, opet promucala, da pretjerujem, ali se je odjednom smračila, prikrila lice rukama i zajecala ... Sada ni ja više nisam mogao izdržati, nego ponovno padnem na koljena, stanem joj cjelivati noge i stvar se završila živčanim nastupom, upravo kao i onoga utornika. Sutradan – šta sutradan? magarče, to »sutradan« bilo je danas ujutro, čas prije, upravo čas prije!

Slušajte dakle i razumijte! Kad smo se čas prije sastali za samovarom (dakle: poslije sinoćnjega nastupa!) prenerazila me je svojom spokojnošću, upravo prenerazila. Ja sam cijelu noć strepio iz straha od sinoćnjega prizora. I odjedanput stupi ona pred mene, sasvim pred mene, i sklopivši ruke (čas prije, upravo čas prije!) i reče, da je – prestupnica, pa da sasvim dobro zna, da ju je njezin prestupak mučio cijele zime i da je još i sada muči ... no da osobito cijeni moju veledušnost. »Bit ću vam vjerna žena i poštovat ću vas ...« U tom trenu skočim i stanem je mučiti kao bezuman! Cjelivao sam je, cjelivao joj lice, usta, kako već cjeliva muž iza dugoga rastanka ... A zašto sam ono čas prije odlazio ... u svemu na dva sata (poradi naših zagraničnih putnica) ... Ah, Bože! Da sam se povratio samo pet časova prije! ... A ono ljudstvo pred našim vratima, pa pogledi na mene ... o, Gospode Bože!

Lukerija kazuje (o, ni na koji način neću je sada puštati od sebe, ona sve zna, bila je s nama cijelu zimu, pa će mi sve moći pripovijedati), ona kazuje, da je dvadesetak časova prije moga povratka ušla k barinji u našu sobu, da je nešto zapita – ne znam više šta – pa je vidjela, kako pred njom na stolu stoji svetačka slika (ista ona Bogorodica), a barinja pred njom, upravo kao da je završila molitvu.

»Što je vama, barinjo?«

»Ništa, Lukerija, samo idi za svojim poslom ... ili, počekaj malo!« – Došla je k njoj i poljubila je.

»Jeste li sada«, zapitam je, »sretni, barinjo?«

»Jesam, Lukerija!«

»Da, da, gospodin je već odavno trebao barinju moliti za oprostjenje ... No, slava Bogu, da ste se pomirili.«

»Dobro, dobro, Lukerija, pa sada možeš izaći«, reče i nasmiješi mi se tako čudno, tako čudno, da sam se morala povratiti poslije deset časova, da je još jedanput pogledam.

»Vidim je, gdje stoji pokraj zida, sasvim uz prozor, ruku je položila na zid, a glavu pritisnula na ruku, pa tako stoji i misli. I tako se duboko zamislila, da nije ni opazila, kad sam unišla i promatrala je iz druge sobe. Razabiram, da se upravo onako smiješi, stoji, misli i smiješi se. Pogledala sam je, tiho se okrenula i izašla, misleći još dalje o tom. Kad odjedanput začujem, da se prozor otvara. Odmah se povratim u sobu, da joj kažem: »hladno je, barinjo, pa bi ste se mogli prehladiti«. I od jedanput opazim, kako se penje na prozor i još sasvim ispravljena stoji u njemu, ledjima okrenuta prama meni, a sa svetačkom slikom u rukama. Srce mi zastane, i ja povičem: »Barinjo, barinjo!« Čula me je, maknula se, kao da se htjela okrenuti prama meni, ali se nije okrenulo, nego se nagnula napred, pritisnula sliku na grudi i – bacila se s prozora!«

Sjećam se samo, da je bila još topla, kad sam došao na kućna vrata. Glavno je, da su – svi u mene gledali. U prvi mah vikali su, a onda su odjedared zamuknuli i ... povukli se ispred mene. I sada sam ... ugledao nju, gdje leži sa svetačkom slikom ... Sjećam se još kao kroz maglu, da sam joj se šuteći približio i dugo je gledao. I svi su me opkolili i nešto mi govorili. I Lukerija je ondje bila, ali je ja nisam vidio. Veli, da je govorila sa mnom. Dolazi mi na pamet onaj seljak, koji mi je neprestano vikao: »samo joj je žlica krvi izašla na usta, samo žlica krvi!« i neprestano mi je pokazivao prstom na okrvavljeni kamen. Ako se ne varam, dotakao sam se prstom krvi i omastio ga, pa onda promatrao prst (toga se još sasvim dobro sjećam), a seljak je još neprestano vikao: »samo žlica, samo žlica!«

»Kakova te žlica spopala?« zavikao sam ja – kako kažu, iza svega glasa i srnuo na njega ...

O, gluposti, gluposti! Sâm nespোরазум! Nevjerojatnost! Nemogućnost!

4. U svemu sam zakasnio samo za pet časova.

Pa zar nije tako? Zar je to vjerojatno? Ili se može kazati, da je moguće? Čemu, zašto je pobogu ova žena umrla?

Vjerujte mi, da ja sve razumijem, ali zašto je zapravo umrla, – to mi je ostalo nerazumljivo. Uplašila se moje ljubavi. Pitala se savjesno: da li da primi moju ljubav ili da je ne primi, pa nije mogla odgovoriti, nego je radije umrla. Znam, znam vrlo dobro, da nema pravoga smisla razbijati time glavu: – previše je obećala, pa se pobojala, da svoga obećanja neće moći održati, to je valjda jasno. Ima vam tu nekoliko sasvim strašnih potankosti.

Ali zašto je zapravo umrla? – to ipak ostaje neriješeno. Ovo pitanje kopka po mom mozgu, kopka i kopka ... Trebao sam je ostaviti onako, kad je već željela, da ostane onako. Ali ona ni sama nije vjerovala u to, – to ti je eto! Ne, ne, lažem, nije to. Naprosto poradi toga, što je sa mnom trebalo pošteno postupati i ljubiti me, sasvim ljubiti, a ne onako, kako bi ljubila onoga trgovca. No budući da je bila odviše bezazlena i odviše čista, da bi se mogla snaći u onakovoj ljubavi, kakovu treba trgovac, nije me htjela obmanjivati. Nije me željela obmanjivati s polu-ljubavi pod vidom čitave, a ni s četvrt-ljubavi. Ovakove su žene previše poštene, pa – to ti je. Sjećate li se još, da sam joj htio ucijepiti veličinu duše? Osobita misao!

Osobito bi bilo zanimivo saznati: da li me je poštovala? Ni sam ne znam: da li me je prezirala ili nije? Ali ne mislim, da bi me baš

prezirala. Kako je to čudno, da mi ni jedanput, za cijele zime, nije padalo na pamet, da bi me mogla prezirati! Bio sam u najvišem stepenu baš o protivnom uvjeren sve do trenutka, kad me je ono pogledala onako strogim udivljenjem. Upravo: strogim. Onda sam smjesta shvatio, da me prezire. Shvatio neopozivo i na sve vijeke. Pa dobro, dobro, makar me i cijeloga vijeka prezirala, samo da je ostala u životu, u životu! Još čas prije hodila je ovuda i razgovarala se. Ni na koji način ne shvaćam, kako se je mogla baciti s prozora! I kako bih mogao doći na to još pet časova prije? Pozvao sam Lukeriju. , Lukerije sada ne puštam od sebe ni za što na svijetu!

Ah, mogli smo se mi još i sporazumjeti! Samo što smo se preko zime nekako odvikli jedno od drugoga, no zar se ne bismo isto tako mogli opet i priviknuti jedno na drugo? Zašto – zašto se mi ne bismo mogli opet sastati i otpočeti nov život? Ja sam velikodušan, a i ona isto tako, pa bi se već našla dodirna točka. Još samo nekoliko riječi, još dan-dva, pa bi dostajalo, da ona sve shvati ...

Prije svega, bolno je u stvari to, da je sve bilo – samo prosti, barbarski i jedinstveni slučaj! To je eto bolno. Pet časova, ništa više nego pet časova ... došao sam prekasno. Da sam se povratio samo pet časova prije, razišlo bi se ono trenutačno raspoloženje kao oblak pa joj se ne bi nikada više ni u snu povratilo. I konačno bi ona sve shvatila. A sada su sobe opet prazne, a ja u njima – sam ... Nihalo na zidu ne prestaje kuckati, njega se dakako stvar ne tiče, i ništa mu nije žao ... Nemam nikoga uza se ... i to je, i to je, vidite ... pokora.

Hodam i neprestano hodam ... Znam, vrlo dobro znam, ne trebate mi kazivati: – vama se čini smiješno, što se tužim na slučaj i na ono pet časova? Ali to leži na dlanu! Pomislite samo jedno: – nije ostavila ni komadić papira, onako: »ne krivite nikoga poradi moje smrti«, kako to ... svi ostavljaju. Zar nije došla na to, da bi sada ljudi mogli okriviti i Lukeriju: – »ona je bila sama s njom, pa ju je gurnula kroz prozor«. I zaista, mogli bi je nedužnu obijediti, da slučajno četiri čovjeka nisu gledala sa svojih prozora i sa dvorišta, kako je stajala sa slikom u rukama i sama se bacila. Pa i to je puki slučaj, da su je ona četvorica vidjela. Da, da – sve je bilo samo trenutačno raspoloženje, u kojem nije vodila računa o svom djelu. Slučaj i fantazija! Što da kažem o njenom moljenju pred Bogorodicom? To valjda ne dokazuje, da se je spremala

na smrt? Taj je trenutak trajao u svemu možda neko deset časova, a odlučila se poglavito u onom trenu, kad se je s glavom na ruci upirala o zid i smiješila se. Misao joj je iznenada proletjela glavom, zavrtjela se u njoj, i – nije joj se mogla oduprijeti. Bio je to trenutačni nespornost, pa ... makar vi što govorili. Sa mnom se može živjeti ... No, da nije bila malokrvnost? ... Iz malokrvnosti dakle i trošnosti životne energije? Zima ju je iscrpla, to će eto biti.

A ja sam se zakasnio!!

Kako je tanka u lijesu, i kako joj se nosić zasukao! Trepavice su joj kao iglice. Pa kako je samo pala, – ništa joj se nije prebilo ni razmrskalo! Samo jedna jedina »žlica krvi«, koliko bi stalo u žličicu od čaja. Unutrašnji potres.

Čudna misao: – kako bi bilo, da je ne dam pokopati? Jer, kad je budu odnosili ... ne, ne ... ona se ne smije odavde odnijeti! ... Ah, znam, da je ipak moraju odnijeti; tà valjda nisam ludjak, da bulaznim koješta ... baš protivno, – još mi nikada nije um bio tako budan ... Ali, kako će to sada opet biti u kući? Dvije prazne sobe i ja sam sa založenim stvarima ... Vrućica, vrućica, bulaznim ... Ja sam je mučio, i ja ... natjerao u smrt. Tako je i nikako drugačije! Što će mi sada svi vaši zakoni? Što vaši običaji i navade? Što će mi vaš život, vaša vlada i vaša religija? Neka mi sudi vaš sud, neka me vode pred vaše porotnike, pa ću im svima u brk reći, da – ništa ne priznajem! Sudac će mi doviknuti: »Šutite, časničel!« – a ja ću mu odviknuti: »Odakle tebi tolika moć, te mi zapovijedaš, da ti se pokorim? Zašto je vaša mračna pasivnost razbila sve, što mi je bilo i milo i drago? Što mi sada koriste vaši zakoni? Odvajam se od vas i ... sve mi je ravnodušno!«

O, ti moja sljepice! Mrtva si, pa me ne možeš slušati.

Ti ne znaš, kakovim bih te rajem okružio. Raj je bio spreman u mojoj duši, pa bih posadio cvijeće oko tebe! Znam, da me nisi ljubila, pa neka ... šta onda? ... Sve bi bilo onako i ostalo bi onako. Ti bi meni pripovijedala kao svome drugu, pa bismo se zajedno radovali i smijali, gledajući jedno drugome u oči ... I tako bismo živjeli. A kad bi drugoga zavoljela, pa ... neka bi i to bilo! ... Ti bi odlazila s njim i smijala bi se, a ja bih gledao s druge strane ulice ... Ah, sve bih dopustio, samo da još jedanput otvori oči! Samo na čas, na trenutak! Da me pogleda onako,

kao što me je gledala čas prije, stojeći preda mnom i zaklinjući se, da će mi ostati vjerna! , jednim jedinim pogledom sve bih joj objasnio.

O, nepomičnosti! , prirodo! Ljudi su osamljeni na svijetu, – i to je nesreća. »Nalazi li se u polju živa duša« vikao je nekada ruski narodni junak. Tako eto vičem i ja, koji nisam junak, a – nitko mi ne odgovara.

Kažu, da sunce oživljava svemir. Pa dobro, kad izadje pogledajte onamo! Ne leži li tamo mrtvac? Sve je mrtvo i ... svuda su sami mrtvaci. Jedini ljudi još žive, a sve je oko njih šutnja ... To ti je zemlja! – »Ljudi, ljubite se medju sobom«. Tko je to rekao, i čija je to zapovijed?

Nihalo kucka bez ikakova osjećaja ... Kako je to strašno! Dva su sata noći ... Njene cipelice stoje pokraj kreveta ... kao da čekaju na nju ... Ne, ne, ozbiljno pitam: – Kad je sutra odnesu, što će biti sa mnom?

O autoru

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (11. studenog 1821. - 9. veljače 1881)

Ruski književnik ukrajinskog porijekla, romanopisac, novelist i publicist, jedan od najznačajnijih književnika u povijesti.

Fjodor Dostojevski je sin školovanog liječnika Mihaila rođenog u Ukrajini, inače pripadnika nižega plemstva. Fjodor je bio vrlo blizak svome ocu što se posebno iščitava u njihovim pismima. Fjodorova majka Ruskinja Marija Fedorovna bila je temperamentna žena veselog karaktera, voljela je poeziju, ali je nažalost preminula od sušice 1837. godine.

Dostojevski pohađa i završava vojno-inženjerski studij u Sankt Peterburgu, no rano odlučuje da će se posvetiti spisateljskomu pozivu. Prevodi Balzacovu »Eugeniju Grandet« i pod utjecajem Gogolja piše svoje prvo djelo, dulju pripovijest »Bijedni ljudi« (1846.), epistolarnoga oblika, koja je oduševila najznačajnijega ruskoga kritika Visariona Bjelinskog i lansirala Dostojevskoga u sferu ruskih književnih krugova. Slijedilo je prvo doista snažno, »dostojevskijansko« ostvarenje, kratki roman »Dvojnik« (1846.) u kojem je prikazan rasap личности činovnika Goljatkin koji tone u shizofreniju u nizu halucinacija u kojima se miješaju zbilja i mentalne projekcije. To izvorno djelo nije naišlo na zadovoljavajuću recepciju, poglavito zbog psihološkoga poniranja i radikalnoga rastakanja stvarnosti u svijesti protagonista, što je nadilazilo kanone onodobne estetike temeljene ponajviše na društvenoj kritici.

Prijelom u životu Dostojevskoga dolazi 1849., nakon zabrane kluba »Petraševaca«, uhićenja te sadističke farse što ju je izvela carska policija: autor i njegovi drugovi u zoru su izvedeni na inscenirano strijeljanje, i dok su očekivali egzekuciju pred strijeljačkim strojem, došla je »carska pomilovnica« kojom su, tobože, pomilovani i osuđeni na sibirsku robiju i progonstvo.

U stvari, caristički autoriteti nisu ni mislili strijeljati zburnjene petraševce, nego se radilo jedino o izivljavanju nad nemoćnim ljudima. Na robiji Dostojevski proživljava ideološku preobrazbu (o kojoj postoje različita mišljenja). Iz suprotstavljenih je stavova dosta vidljivo da je Dostojevski i prije robije naginjao kršćanskom misticizmu, te da njegov utopijski socijalizam nije slijedio materijalističke doktrine poput Feuerbachove, nego iz idealističkih nazora Fouriera i Schillera - shvaćanja koja je kasnije ismijavao, no koja nisu prestala biti središtem njegovih opsesija.

Novo u svjetonazoru Dostojevskoga nakon sibirskoga katorge jest glorifikacija carizma, ruskoga pravoslavlja i nacionalizma, te općenito protuzapadnih stavova u kojima se Dostojevski približio slavjanofilima, no nikad potpuno. Pisac je četiri godine robijao, a nakon toga morao je četiri godine služiti kao običan vojnik u surovim uvjetima zabačenih krajeva azijske Rusije.

Nakon povratka u Sankt Peterburg Dostojevski objavljuje »Zapise iz mrtvoga doma« (186.-1862.), fikcionalizirani opis vlastita robovanja, pun realističkih prikaza supatnika-robijaša. Ta knjiga ostvaruje velik uspjeh i donosi autoru djelomičnu carevu rehabilitaciju. No, nesređene obiteljske prilike (prvi brak s histeričnom udovicom koja je болоvala i umrla od tuberkuloze), kao i osobna ljudska drama (pojačavanje simptoma epilepsije, kockarska strast koja ubrzo prelazi u opsesiju, smrt brata Mihajla s kojim je zajednički uređivao novine, kojemu je nakon toga morao uzdržavati brojnu obitelj), dovode Dostojevskoga u tešku situaciju koja je djelomično usporila njegovo stvaralaštvo - primjer je roman »Poniženi i uvrijeđeni« (1861) koji, unatoč za pisca »reprezentativnom« naslovu, zaostaje za većinom njegovih prijašnjih, a kamoli budućih djela.

Da bi pobjegao pred vjerovnicima, autor odlazi na putovanje u Europu (1862.), kada boravi u Njemačkoj, Francuskoj, Italiji i Engleskoj. U Londonu posjećuje Hercena i Bakunjina. Tijekom 186-ih u još je nekoliko navrata posjetio Europu, ovaj puta s drugom ženom, Anom Snjitkinom, koja mu je donijela obiteljski mir i sreću, postala majkom njegove djece (u Rusiji još žive direktni potomci Dostojevskoga, i to u bijednim materijalnim okolnostima u koje su ih

bacili komunistički totalitarizam i posljedice kapitalizma nakon raspada SSSR-a) te ga odvikla od kockarske ovisnosti.

Godine 1864. Dostojevski objelodanjuje briljantne »Zapise iz podzemlja« - jedan od najintenzivnijih ispovjednih kratkih romana, preteču sličnih djela Camusa, Celinea ili Andrejeva.

Većina je romana Dostojevskoga smještena u tmurno ozračje velegradskoga podzemlja, sa središtem oko uzbudljivih događaja baštinjenih iz trivijalnoga romana i crnih kronika (ubojstvo, očeubojstvo, zločin, krađa, skandali razne vrste) i vrti se oko za čovječanstvo »prokletih pitanja«: naravi zla, ljudske patnje, smrtnosti i besmrtnosti, postojanja i nepostojanja Boga, slobode i odgovornosti, sudbine Rusije i Zapada. Kako su primijetili neki kritici -Dostojevski je bitno spiritualni autor, te je njegova karakterizacija čovjeka kao »srca u kojem se bore Bog i Sotona, a zalog je ljudski život« možda i primjeren opis njegova vlastita stvaralaštva.

U velike romane Dostojevskoga obično se broje sljedeća djela: »Zločin i kazna« (1866.), njegovo tehnički najsavršenije djelo, o ideološki motiviranom ubojstvu sa središnjim likom Rodionom Raskoljnikovim, prototipom Nietzscheova nadčovjeka; »Idiot« (1868.), u kojem je Dostojevski dao kristoliki lik kneza Miškina, kao i realistički implicitni komentar o propasti neuvjetovanoga dobra u sekularnom svijetu; »Bjesovi«, »Demoni«, »Zli dusi« (1872.), »najdostojevskijevski« roman o grupi nihilističkih revolucionara, djelo metafizičkoga nimbusa u ruhu političkoga romana; »Mladić«, »Žutokljunac« (1875.), rusku inačicu njemačkoga odgojnoga romana, koji karakteristično vrije kaotičnim događajima i ne vodi, poput Bildungsromana ni u kakvu sređenu građansku egzistenciju; te posljednje, najopsežnije i najveće djelo, »Braća Karamazovi« (1881.), formalno o patricidu u obitelji s ocem i trojicom braće, no romanom u kojem je pisac sumirao sve svoje opsesivne teme, i za koji se može reći je pobijeđeno porukom nade u uskrsnuće i vječni život kojom »Braća Karamazovi« i završavaju.

Dostojevski je umro 1881., iznenada, nakon krvarenja uzrokovanoga epileptičnim napadajem. Život mu je u posljednjim godinama bio sređen, i može se reći da se oslobodio materijalne oskudice i nevolja koje su ga pratile veći dio života. Kanio je napisati ostatak »Braće Karamazova« (koji su zamišljeni kao dio trilogije ili čak

tetralogije), no sudbina ga je omela u naumu. Priređen mu je veličanstveni pogreb u kojem je, po procjenama policije, sudjelovalo i 1. ljudi, mahom studentske omladine, a sam se pogreb pretvorio u demonstracije protiv carizma unatoč piščevu dvosmislenom stavu prema cijelom pitanju, kao i poluslužbene »kanonizacije« Dostojevskoga od strane carističkoga režima.

SCAN: JANJA

OBRADA PO PDF-U CANDYMAN -A

BY PRAETORIOUS